

Krajowa Sieć
Obszarów Wiejskich

Program
Rozwoju
Obszarów
Wiejskich
na lata 2007-2013

Krajowa Sieć Obszarów Wiejskich w Polsce

Przykłady zrealizowanych projektów

Warszawa 2011

Krajowa Sieć Obszarów Wiejskich w Polsce Przykłady zrealizowanych projektów

Warszawa 2011

Warszawa 2011**Szanowni Państwo,**

W historii utworzenia Europejskiej Sieci na Rzecz Rozwoju Obszarów Wiejskich (EN RD) bardzo znamienity jest fakt, że oficjalne uruchomienie jej działalności nastąpiło podczas konferencji „Obszary wiejskie w Europie - wyjść naprzeciw wyzwaniom przyszłości”, która odbyła się w dniach 16 - 17 października 2008 roku na Cyprze w Limassol. Działania nad utworzeniem Krajowej Sieci Obszarów Wiejskich (KSOW) w Polsce rozpoczęły się już w 2007 roku. KSOW w Polsce powstała po to, aby organizować spotkania partnerów zaangażowanych w europejską politykę rozwoju obszarów wiejskich, a także, aby dostarczać prawdziwych zachęt do realizacji celów określonych w ramach strategicznych wytycznych rozwoju wspólnotowych obszarów wiejskich, jakie zostały zdefiniowane przez Radę Unii Europejskiej. KSOW ma podkreślać i uwidaczniać wartość dodaną, jaka powstaje dzięki wsparciu obszarów wiejskich. Korzystając z dotychczasowych doświadczeń praktycznych, wspomaga osoby podejmujące decyzje w dokonywaniu właściwych wyborów przy wdrażaniu strategii i programów rozwoju obszarów wiejskich. Ciągłym zadaniem sieci obszarów wiejskich jest dążenie do upraszczania procedur, jak również rozwój współpracy z innymi funduszami europejskimi, których zakres działania obejmuje obszary wiejskie. KSOW wspomaga osiągnięcie celu, jakim jest optymalne wykorzystanie polityki zrównoważonego rozwoju obszarów wiejskich. Stworzona sieć europejska we wszystkich krajach UE ułatwia wymianę i przekazywanie doświadczeń pomiędzy obszarami wiejskimi nie tylko na poziomie krajowym, ale również europejskim.

Chciałbym podkreślić, że w Polsce stale rośnie ilość partnerów deklarujących chęć współpracy z KSOW. Obecnie wpisanych do bazy jest ponad 1468 różnego rodzaju podmiotów (lokalnych grup działania, organizacji pozarządowych, samorządów województw, gmin i powiatów, organizacji branżowych, izb rolniczych, instytutów, jednostek badawczo-rozwojowych, ośrodków doradztwa rolniczego). Tak duża liczba różnorodnych partnerów skłania nas do wypracowania nowej formuły współpracy, bazującej na coraz ściślejszym partnerstwie.

W grudniu 2009 roku w Polsce dobiegła końca realizacja pierwszego „Planu działania Krajowej Sieci Obszarów Wiejskich na lata 2008-2009”. Pierwsze lata funkcjonowania Krajowej Sieci Obszarów Wiejskich pokazują, że zbudowana w Polsce sieć służy przede wszystkim lepszemu przepływowi informacji pomiędzy instytucjami i organizacjami zaangażowanymi w działania na rzecz polskiej wsi i jej mieszkańców oraz integracji środowisk, organizacji i związków działających na rzecz rozwoju obszarów wiejskich. Staje się też forum aktywnej wymiany dobrych praktyk, wiedzy i praktycznych doświadczeń we wdrażaniu programów i projektów służących zrównoważonemu rozwojowi obszarów wiejskich. Sieć jest też instrumentem, wspierającym administrację rządową i samorządową w realizacji zadań z zakresu rolnictwa i obszarów wiejskich realizowanych zarówno w ramach PROW (Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich) 2007-2013, jak i programów operacyjnych polityki spójności. Szczególnie ważne są te działania sieci, które przyspieszają przemiany zachodzące na obszarach wiejskich i przyczyniają się do poprawy jakości życia i warunków

pracy mieszkańców wsi w Polsce. W celu realizacji zadań organizowane są na wszystkich szczeblach administracyjnych m.in. spotkania, konferencje, szkolenia, konkursy, seminaria, sieci eksperckie, które przyczyniają się do zapewnienia coraz efektywniejszego i bardziej dynamicznego rozwoju obszarów wiejskich.

W ramach zrealizowanego „Planu działania KSOW 2008-2009” zorganizowano:

- 218 konferencji, seminariów i innych spotkań,
- 65 różnego rodzaju konkursów,
- 60 wizyt studyjnych,
- 92 szkolenia,
- uczestniczono w 70 imprezach targowych i wystawienniczych promując produkty regionalne,
- wykonano 22 ekspertyzy i analizy.

W przedłożonej Państwu publikacji przedstawione zostały zasady działania KSOW oraz pokazano wybrane projekty, zrealizowane przez sekretariaty regionalne i partnerów KSOW.

Zebranie tych projektów i ich przedstawienie w jednej publikacji ma przede wszystkim na celu pomóc Państwu zrozumieć istotę działalności KSOW i wykorzystać doświadczenia innych sekretariatów do usprawnienia działalności własnej.

Zachęcam Państwa do lektury publikacji i zapoznania się z informacjami przedstawiającymi zasady działania Krajowej Sieci Obszarów Wiejskich oraz efektami jej pracy.

Marek Sawicki
Minister Rolnictwa i Rozwoju Wsi

1. Podstawa prawna utworzenia Krajowej Sieci Obszarów Wiejskich (KSOW)

Prawo wspólnotowe:

Art. 68 rozporządzenia Rady (WE) nr 1698/2005 z dnia 20 września 2005 r. w sprawie wsparcia rozwoju obszarów wiejskich przez Europejski Fundusz Rolny na rzecz Rozwoju Obszarów Wiejskich (EFRROW)

- obowiązek utworzenia KSOW przez każde państwo członkowskie,
- włączenie do KSOW wszystkich organizacji struktur administracyjnych zaangażowanych w rozwój obszarów wiejskich,
- obligatoryjne zadania realizowane w ramach KSOW,
- współfinansowanie ze środków EFRROW.

Art. 41 rozporządzenia Komisji (WE) nr 1974/2006 z dnia 15 grudnia 2006 r. ustanawiające szczegółowe zasady stosowania rozporządzenia (WE) nr 1698/2005 w sprawie wsparcia rozwoju obszarów wiejskich przez Europejski Fundusz Rolny na rzecz Rozwoju Obszarów Wiejskich (EFRROW)

Prawo krajowe:

Art. 37a ustawy z dnia 7 marca 2007 r. o wspieraniu rozwoju obszarów wiejskich z udziałem środków Europejskiego Funduszu Rolnego na rzecz Rozwoju Obszarów Wiejskich (Dz. U. Nr 64, poz. 427, z późn. zm.).

Rozporządzenie Prezesa Rady Ministrów z dnia 18 marca 2009 roku w sprawie krajowej sieci obszarów wiejskich (Dz.U. Nr 53 poz. 436).

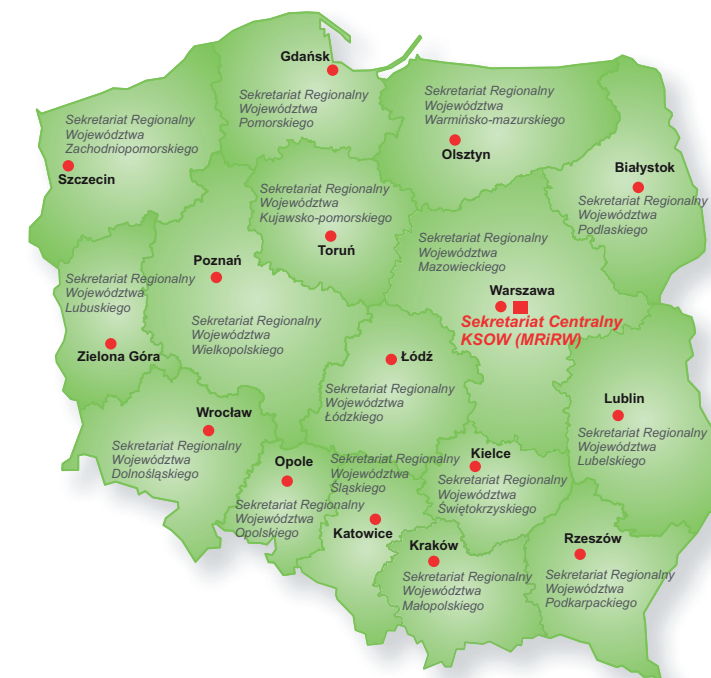
2. Cele Krajowej Sieci Obszarów Wiejskich

- wsparcie wdrażania i oceny polityki w zakresie rozwoju obszarów wiejskich,
- aktywizowanie organizacji oraz struktur administracyjnych zaangażowanych w rozwój obszarów wiejskich,
- identyfikacja, analiza, rozpowszechnianie oraz wymiana informacji i wiedzy w zakresie rozwoju obszarów wiejskich, wśród wszystkich zainteresowanych partnerów na poziomie lokalnym, regionalnym, krajowym oraz wspólnotowym,
- rozpowszechnianie wiedzy na temat strategii rozwoju obszarów wiejskich,
- podniesienie efektywności działań wdrażanych w ramach PROW na lata 2007-2013.

3. Struktura Krajowej Sieci Obszarów Wiejskich

Jednostka Centralna (Sekretariat) KSOW odpowiedzialna jest za koordynację stworzenia i funkcjonowania KSOW. Jednostka Centralna ma za zadanie utworzenie i prowadzenie portalu internetowego sieci oraz ułatwianie wzajemnych kontaktów pomiędzy uczestnikami sieci.

16 Jednostek (Sekretariatów) Regionalnych Sieci w Urzędach Marszałkowskich poszczególnych województw, które wspierają realizację zadań KSOW, koordynują kontakty pomiędzy uczestnikami sieci w danym regionie oraz współpracę pomiędzy regionami.

Grupa Robocza jest złożona z przedstawicieli administracji rządowej i samorządowej oraz reprezentantów organizacji i instytucji zaangażowanych w rozwój obszarów wiejskich. Do zadań Grupy Roboczej należy określanie priorytetów KSOW i rekomendacji działań, bieżące monitorowanie prac KSOW, a także powoływanie i kierowanie pracami grup tematycznych.

Członkowie Grupy Roboczej ds. KSOW:

- a) przedstawiciele Sekretariatu Centralnego Krajowej Sieci Obszarów Wiejskich i 16 sekretariatów regionalnych, przedstawiciele resortów, rozwoju regionalnego, środowiska, kultury i dziedzictwa narodowego, infrastruktury oraz administracji i spraw wewnętrznych,
- b) przedstawiciel Agencji Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa,
- c) przedstawiciel Agencji Rynku Rolnego,
- d) przedstawiciel Fundacji, Programów Pomocy dla Rolnictwa (FAPA),
- e) przedstawiciel Centrum Doradztwa Rolniczego,
- f) przedstawiciel Krajowego Centrum Edukacji Rolniczej,
- g) dwóch przedstawicieli Krajowej Rady Izb Rolniczych,
- h) przedstawiciel Związku Banków Polskich,
- i) trzech przedstawicieli Lokalnych Grup Działania,
- j) przedstawiciel organizacji pracodawców,
- k) przedstawiciel jednostek badawczo-rozwojowych,
- l) przedstawiciel samorządu gminnego, wskazany przez Komisję Wspólną Rządu i Samorządu Terytorialnego,
- m) przedstawiciel samorządu powiatowego, wskazany przez Komisję Wspólną Rządu i Samorządu Terytorialnego,
- n) przedstawiciel związków zawodowych,

- o) po trzech przedstawicieli pozarządowych organizacji działających na rzecz rozwoju obszarów wiejskich, w tym organizacji działających na rzecz wyrównywania szans,
- p) przedstawiciel uczelni wyższych, wskazany przez Radę Główną Szkolnictwa Wyższego.

4. Uczestnicy Krajowej Sieci Obszarów Wiejskich

Zgodnie z PROW 2007-2013 KSOW ma charakter otwarty. KSOW skupia struktury administracyjne (na poziomie lokalnym, regionalnym i krajowym) oraz zainteresowane podmioty, które przyczyniają się do rozwoju obszarów wiejskich oraz mają w sposób bezpośredni lub pośredni wpływ na lepsze wykorzystanie instrumentów EFRROW. W celu zapewnienia prawidłowego funkcjonowania sieci przygotowany został wykaz obejmujący struktury administracyjne i podmioty działające w zakresie rozwoju obszarów wiejskich. Uczestnikami KSOW mogą być podmioty, które są aktywnie zaangażowane w rozwój obszarów wiejskich oraz wyrażą chęć otrzymywania oraz dostarczania informacji w tym zakresie.

Należą do nich w szczególności:

- a) urzędy administracji rządowej zainteresowane rozwojem obszarów wiejskich, w tym instytucje odpowiedzialne za fundusze strukturalne,
- b) samorządy województw, gmin i powiatów,
- c) organizacje branżowe,
- d) organizacje spółdzielcze,
- e) izby rolnicze,
- f) instytuty resortowe,
- g) podmioty gospodarcze,
- h) jednostki badawczo-rozwojowe,
- i) organizacje pozarządowe, szczególnie działające w sektorze rolno-spożywczym lub zajmujące się szeroko rozumianym rozwojem obszarów wiejskich,
- j) państwowe jednostki doradztwa rolniczego,
- k) służby ochrony przyrody,
- l) lokalne grupy działania (LGD), ich działające formalnie i nieformalnie sieci oraz inne sieci mające znaczenie w działaniach na rzecz rozwoju obszarów wiejskich na szczeblu lokalnym,
- m) szkoły średnie i wyższe,
- n) osoby fizyczne.

5. Plan Działania KSOW

Plan Działania KSOW zgodnie z art. 68 ust. 2 lit. b rozporządzenia Rady (WE) nr 1698/2005 z dnia 20 września 2005 r. w sprawie wsparcia rozwoju obszarów wiejskich przez Europejski Fundusz Rolny na rzecz Rozwoju Obszarów Wiejskich (EFRROW) oraz Programem Rozwoj Obszarów Wiejskich na lata 2007-2013 zawiera m.in. następujące nazwy działań, w ramach których są realizowane zadania szczegółowe:

- identyfikacja i analiza możliwych do przeniesienia dobrych praktyk w zakresie rozwoju obszarów wiejskich oraz przekazanie informacji na ich temat;
- przeniesienie dobrych praktyk, projektów innowacyjnych oraz organizacja wymiany doświadczeń i „know-how”;
- przygotowanie programów szkoleniowych dla LGD w procesie tworzenia, w tym wymiana doświadczeń między lokalnymi grupami działania;

- zarządzanie siecią;
- pomoc techniczna dla współpracy międzyregionalnej i transnarodowej;
- wspieranie dla współpracy międzyinstytucjonalnej, w tym międzynarodowej;
- wymiana wiedzy oraz ocena polityki w zakresie rozwoju obszarów wiejskich.

W celu realizacji powyższych zadań organizowane są m.in. spotkania, szkolenia, seminaria, sieci eksperckie. Utworzony został również portal internetowy KSOW. Strona internetowa KSOW www.ksow.gov.pl stanowi główną platformę wymiany informacji dla podmiotów zaangażowanych w rozwój obszarów wiejskich, w tym także instytucji wchodzących w skład struktury KSOW (Sekretariat Centralny i 16 sekretariatów regionalnych).

Wydawany jest także Biuletyn KSOW.

Podstawą realizacji celu KSOW są działania zaplanowane w ramach planów działania KSOW, które są sporządzane w dwuletnich okresach dla Sekretariatu Centralnego oraz sekretariatów regionalnych. Plan działania KSOW zawiera cele działań, ramowy harmonogram działań oraz indykatory budżet (plan finansowy z podziałem na poszczególne działania).

6. Finansowanie Krajowej Sieci Obszarów Wiejskich

Budżet Krajowej Sieci Obszarów Wiejskich planowany jest na poziomie 55 mln euro i jest zapewniony w ramach Pomocy Technicznej PROW 2007-2013. Obejmuje on wydatki na funkcjonowanie struktury KSOW m.in. koszty organizacji oraz funkcjonowania jednostki centralnej i jednostek regionalnych KSOW – 11 mln euro oraz wydatki związane z realizacją zadań w ramach sieci (zgodnie z Planem Działania KSOW) – 44 mln euro.

7. Portal internetowy Krajowej Sieci Obszarów Wiejskich

Zgodnie z oczekiwaniami, pod koniec 2009 roku, został uruchomiony portal internetowy Krajowej Sieci Obszarów Wiejskich, który stanowi podstawowe narzędzie do komunikacji i budowania sieci kontaktów pomiędzy partnerami sieci oraz wszystkimi podmiotami zaangażowanymi w pracę na rzecz rozwoju obszarów wiejskich. Istotnym kryterium przy tworzeniu portalu internetowego Krajowej Sieci Obszarów Wiejskich, który dostępny jest pod adresem www.ksow.gov.pl, było stworzenie przejrzystej i funkcjonalnej platformy informacyjnej wraz z możliwością szybkiego i łatwego wyszukiwania informacji.

Głównym celem działania sieci, zarówno na szczeblu lokalnym, regionalnym, krajowym oraz wspólnotowym jest zapewnienie efektywnego i dynamicznego rozwoju obszarów wiejskich poprzez wymianę informacji i rozpowszechnianie dobrych praktyk w zakresie realizowanych programów/projektów dotyczących obszarów wiejskich, poprawę wdrażania instrumentów rozwoju obszarów wiejskich oraz zapewnienie efektywnej oceny wdrażania tych instrumentów. Podejmowane działania zarówno przez Sekretariat Centralny Krajowej Sieci Obszarów Wiejskich, jak i Sekretariaty Regionalne mają sprzyjać urzeczywistnianiu zasady partnerstwa, wymiany informacji, dzięki czemu wszystkie zainteresowane strony będą dobrze poinformowane o działaniach podejmowanych zarówno na szczeblu krajowym, jak również regionalnym i lokalnym.

Portal internetowy jest także narzędziem służącym do rozpowszechniania dobrych praktyk w obszarze wszystkich osi oraz przyczynia się do zacieśniania współpracy pomiędzy partnerami sieci. Strona KSOW administrowana jest na bieżąco, dzięki czemu informacje, które znajdują się na stronie głównej są zawsze aktualne i odzwierciedlają bogaty kalendarz wydarzeń, w które zaangażowany jest zarówno Sekretariat Centralny jak również Sekretariaty Regionalne wraz z partnerami.

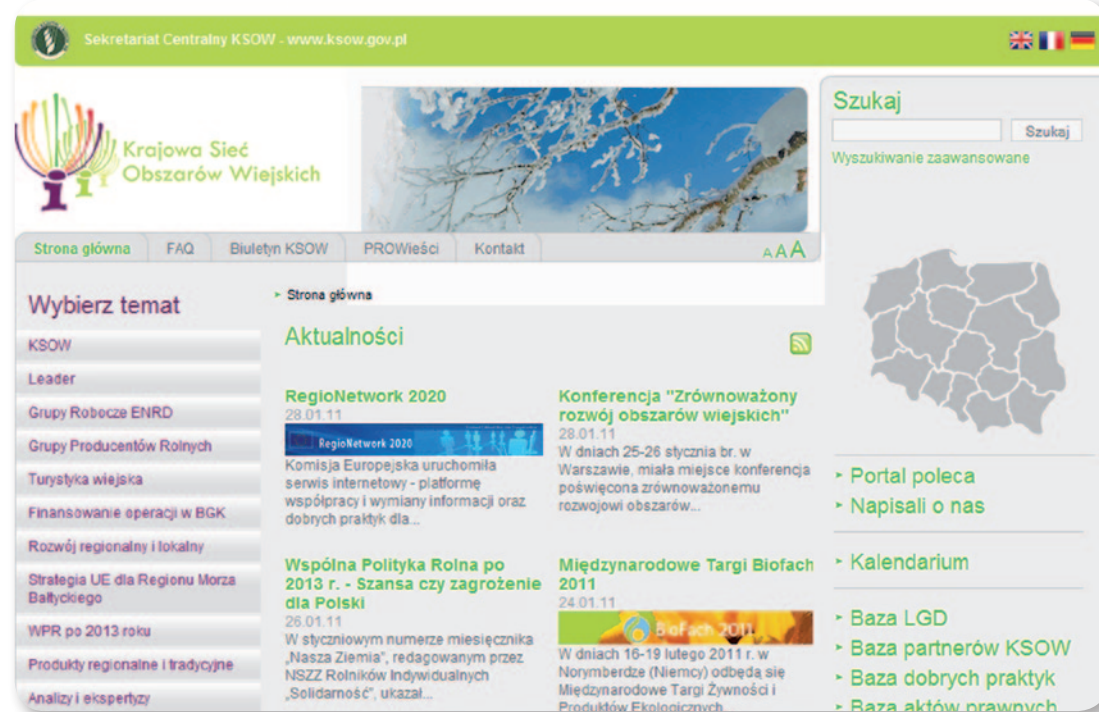

Portal zawiera szereg cennych informacji zarówno dla instytucji, które już zaangażowane są w pracę na rzecz rozwoju obszarów wiejskich jak również dla podmiotów, które dopiero chcą stać się partnerami KSOW. Pierwszy, podstawowy krok to przede wszystkim rejestracja w bazie partnerów KSOW – każdy zainteresowany może zrobić to samodzielnie. Drugi i następny krok, to już tylko zacieśnianie współpracy oraz bazowanie na wiedzy i doświadczeniu swoim oraz potencjalnych partnerów w obszarze dowolnie zadeklarowanej i wybranej działalności.

Portal KSOW to także bezcenne źródło informacji odnośnie m.in. Lokalnych Grup Działania, Grup Producentów Rolnych, pożyczek z budżetu państwa na wyprzedzające finansowanie -operacji w ramach PROW 2007-2013 czy produktów regionalnych.

To także miejsce, poprzez które można odwiedzić Europejskie Sieci Obszarów Wiejskich, zobaczyć jak do tematu związanego z rozwojem obszarów wiejskich podchodzą inne kraje Unii Europejskiej oraz płynnie powrócić na poszczególne rodzime regiony by sprawdzić w kalendarium, jakie ważne wydarzenia będą miały miejsce w najbliższym czasie.

Portal internetowy www.ksow.gov.pl administrowany oraz koordynowany jest przez Wydział - Sekretariat Centralny Krajowej Sieci Obszarów Wiejskich w Departamencie Rozwoju Obszarów Wiejskich MRiRW. Mamy nadzieję, iż nasza dotychczasowa praca na tym polu spotka się z Państwa przychylnością, a w przyszłości strona ta stanie się miejscem spotkań i wymiany informacji tych wszystkich, którym bliska jest problematyka polskiej wsi oraz rozwoju obszarów wiejskich.

Fot. Rzut strony głównej portalu KSOW – www.ksow.gov.pl

8. Europejska Sieć Obszarów Wiejskich (ESOW)

Europejska Sieć Obszarów Wiejskich (European Network for Rural Development – EN RD) została utworzona na podstawie ROZPORZĄDZENIA RADY (WE) nr 1698/2005 z dnia 20 września 2005 r. w sprawie wsparcia rozwoju obszarów wiejskich przez Europejski Fundusz Rolny na rzecz Rozwoju Obszarów Wiejskich (EFRROW).

Podstawowe zadania EN RD wynikające z ww. przepisów polegają na:

- prowadzeniu analiz i rozpowszechnianiu informacji na temat wspólnotowych środków rozwoju obszarów wiejskich,
- rozpowszechnianiu i konsolidacji na poziomie wspólnotowym dobrych praktyk rozwoju obszarów wiejskich,
- dostarczaniu informacji na temat rozwoju obszarów wiejskich w ramach Wspólnoty oraz krajów trzecich,
- organizowaniu spotkań i seminarium na poziomie wspólnotowym dla podmiotów aktywnie zaangażowanych w rozwój obszarów wiejskich,
- zakładaniu i prowadzeniu sieci eksperckich w celu ułatwienia wymiany wiedzy fachowej oraz wsparcia realizacji i oceny polityki rozwoju obszarów wiejskich,
- wspieraniu sieci krajowych i inicjatyw współpracy transnarodowej.

Dla koordynacji zadań EN RD powołany została Komitet Koordynacyjny. Pierwsze spotkanie Komitetu Koordynacyjnego EN RD (powołanego decyzją Komisji z 20 lutego 2008, 2008/168/WE) odbyło się 1 października 2009r. w Brukseli. Był to istotny krok w przygotowaniu działalności sieci, a w szczególności programu pracy na rok 2008/2009. Komitet Koordynacyjny spotyka się dwa razy do roku celem wspomagania Komisji:

- w przygotowywaniu i wdrażaniu działań podejmowanych przez EN RD;
- w zapewnieniu współpracy pomiędzy EN RD, krajowymi obszarami wiejskimi, o których mowa w Artykule 68 Rozporządzenia (WE) Nr 1698/2005, a organizacjami działającymi na rzecz rozwoju obszarów wiejskich na szczeblu Wspólnoty;
- w doradzaniu Komisji w zakresie przygotowania rocznego planu pracy oraz współpracy w zakresie wyboru i koordynowania prac tematycznych prowadzonych przez EN RD;
- w proponowaniu Komisji powołania tematycznych grup roboczych.

Dodatkowo na początku 2009 roku Komisja Europejska powołała następujące trzy grupy robocze:

TWG 1: Ukierunkowanie programów rozwoju obszarów wiejskich na specyfikę terytorialną i potrzeby obszarów wiejskich.

TWG 2: Rolnictwo i gospodarka na obszarach wiejskich.

TWG 3: Dobra publiczne i interwencje publiczne.

Zadaniem tych grup jest przeprowadzenie analizy sposobu realizacji polityki rozwoju obszarów wiejskich w różnych krajach członkowskich UE i sformułowanie na tej podstawie wniosków dotyczących przyszłości tej polityki. W swoich pracach grupy identyfikują też dobre praktyki i uczestniczą w upowszechnianiu wiedzy oraz współpracy międzynarodowej. Działalność każdej z grup dotyczy określonego w „tytule” grupy zakresu tematycznego. I tak:

TWG 1 skupia się na zagadnieniach dotyczących zróżnicowania obszarów wiejskich UE i sposobie odzwierciedlenia tego zróżnicowania w programach rozwoju obszarów wiejskich – począwszy od definiowania terenów wiejskich poprzez wyróżnienie różnych ich kategorii i dostosowanie instrumentów wsparcia do potrzeb.

TWG 2 zajmuje się analizą zróżnicowania gospodarki na obszarach wiejskich i powiązań pomiędzy sektorami; swoim zakresem obejmuje nie tylko instrumenty wspierania rozwoju obszarów tradycyjnie realizowane w ramach WPR, ale także zakres działań objętych polityką spójności.

TWG 3 zajmuje się kwestiami związanymi z identyfikacją dóbr publicznych dostarczanych przez rolnictwo na rzecz społeczeństwa, dokonaniem przeglądu programów rozwoju obszarów wiejskich oraz sposobem podejścia do tematu dóbr publicznych w poszczególnych krajach.

W lutym 2010 r. powołano czwartą grupę roboczą „Mechanizmy realizacji europejskiej polityki rozwoju obszarów wiejskich”.

TWG 4 zajmuje się prowadzeniem działalności ukierunkowanej na stosowanie i wdrażanie europejskiej polityki rozwoju obszarów wiejskich oraz uczestnictwo w zarządzaniu nią: aktywizacja mechanizmów unijnej polityki rozwoju obszarów wiejskich w wybranych krajach członkowskich na wszystkich poziomach instytucjonalnych, w zakresie polepszania sposobów działania, wdrażania dobrych praktyk oraz sugestii co do ich wdrażania w przyszłości.

Grupy robocze składają się z ok. 10 – 15 osób nominowanych przez Komisję Europejską na podstawie propozycji państw członkowskich. Prace analityczne i opracowanie raportów powierzone jest zespołom specjalistów pracujących na zlecenie Punktu Kontaktowego Europejskiej Sieci Rozwoju Obszarów Wiejskich.

W pracach trzech Tematycznych Grup Roboczych uczestniczą przedstawiciele Ministerstwa Rolnictwa i Rozwoju Wsi. Materiały opracowane w ramach działalności grup są dostępne w Internecie pod następującymi adresami:

TWG1: http://enrd.ec.europa.eu/whos-who/thematic-working-groups/twg1/en/twg1_home_en.cfm

TWG2: http://enrd.ec.europa.eu/whos-who/thematic-working-groups/twg2/en/twg2_home_en.cfm

TWG3: http://enrd.ec.europa.eu/whos-who/thematic-working-groups/twg3/en/twg3_home_en.cfm

TWG4: http://enrd.ec.europa.eu/whos-who/thematic-working-groups/twg4/en/twg4_home_en.cfm

Do realizacji zadań ewaluacyjnych przewidzianych w Artykule 67 (e) Rozporządzenia Rady (WE) Nr 1698/2005 powołana została Europejska Sieć Ewaluacji. Stanowi ona część Europejskiej Sieci Rozwoju Obszarów Wiejskich, jednak wykonuje swoje zadania w sposób niezależny. Sieć Ekspertów Ewaluacji ma za zadanie pomagać w ustanawianiu dobrej praktyki oraz budowaniu potencjału w ocenie Programów Rozwoju Obszarów Wiejskich, tym samym zwiększając użyteczność monitoringu i ewaluacji jako narzędzi służących doskonaleniu, precyzowaniu i wdrażaniu Polityki Rozwoju Obszarów Wiejskich. Dostęp do sieci jest otwarty dla każdego, kto zajmuje się ewaluacją Programów Rozwoju Obszarów Wiejskich i związanych z nimi działań w UE. Dotyczy to osób oceniających rozwój obszarów wiejskich, kierowników programów, twórców polityki, naukowców i badaczy i innych ekspertów. We wdrażaniu licznych zadań dla Sieci Ekspertów Ewaluacji pomaga Komisji Europejskiej Centrum Wspierania Ewaluacji (Evaluation Helpdesk). Centrum Wspierania Ewaluacji dostarcza ekspertyz i wytycznych w zakresie narzędzi i metod ewaluacji i gromadzenia danych, a także ułatwia międzynarodową wymianę dobrej praktyki w zakresie ewaluacji programów. Plan pracy i struktura centrum są dostępne po kliknięciu odsyłacza:

http://ec.europa.eu/agriculture/rurdev/eval/network/index_en.html.

W ramach EN RD funkcjonuje Punkt Kontaktowy Sieci Europejskiej, który spełnia rolę łącznika pomiędzy poszczególnymi sieciami krajowymi. Jest to zespół specjalistów pracujący w Brukseli nad wieloma zadaniami.

Punkt Kontaktowy zapewnia:

- 1. Bliską współpracę z Sieciami Krajowymi.** Koordynacja prac przebiega w drodze bezpośrednich kontaktów, spotkań jednostek krajowych oraz regularnych konsultacji. Celem współpracy jest powiązanie działań podejmowanych przez sieć europejską z potrzebami krajowymi.
- 2. Wsparcie w zakresie międzynarodowej współpracy pomiędzy Lokalnymi Grupami Działania.** Celem jest ułatwienie poszukiwania partnerów i dostarczanie informacji na temat procedur ich doboru.
- 3. Rolę Sekretariatu dla podmiotów należących do sieci.** W tym dla Komitetu Koordynacyjnego i podkomitetu LEADER.

- 4. Możliwość korzystania z grupy ekspertów.** Istnieje możliwość pozyskiwania ekspertów do prowadzenia różnorodnych analiz, na przykład związanych z grupami tematycznymi, a także w przypadku bardziej specjalistycznych zadań połączonych z seminariami lub publikacjami.
- 5. Zestaw narzędzi komunikacyjnych i informacyjnych.** Są to publikacje, wydania specjalne poświęcone przykładom dobrej praktyki, publikacje tematyczne oraz magazyny. Powstała również wielojęzyczna strona internetowa o charakterze informacyjnym z interaktywnymi działami tematycznymi. Na stronie znajduje się również sekcja najczęściej zadawanych pytań (FAQ), a także wyszukiwarka pozwalająca na lokalizację przykładów dobrej praktyki i projektów LEADER.
- 6. Organizację seminariów i konferencji.** Seminaria i konferencje są organizowane przede wszystkim w celu promowania wymiany informacji i dobrych pomysłów.
- 7. Promocję i reprezentowanie EN RD.** W zakres odpowiedzialności Punktu Kontaktowego wchodzi również promocja i reprezentowanie sieci na różnorodnych spotkaniach, konferencjach, targach i innych imprezach, na których potrzebne będą informacje o działaniach podejmowanych przez EN RD.
- 8. Przyjmowanie osób zajmujących się polityką rozwoju obszarów wiejskich.** Punkt Kontaktowy dysponuje możliwością przyjęcia gości i zaznajomienia ich z tematyką rozwoju obszarów wiejskich oraz działalnością.

9. Portal Europejskiej Sieci Rozwoju Obszarów Wiejskich

Tych, którzy chcieliby poszerzyć swoją wiedzę na temat funkcjonowania Europejskiej Sieci Obszarów Wiejskich i sieci krajowych z innych państw członkowskich, zachęcamy do odwiedzenia strony internetowej EN RD prowadzonej przez Dyрекcję Generalną ds. Rolnictwa i Obszarów Wiejskich Komisji Europejskiej.

Europejska Sieć Obszarów Wiejskich odgrywa ważną rolę w procesie wdrażania Programów Rozwoju Obszarów Wiejskich na terenie Unii Europejskiej. Na szczeblu wspólnotowym, Europejska Sieć Obszarów Wiejskich pełni funkcję płaszczyzny wymiany doświadczeń i stwarza warunki do sprawnego działania sieci narodowych, funkcjonujących już w 26 z 27 krajów członkowskich UE (niedługo do grupy dołączy sieć krajowa z Rumunii).

Portal Europejskiej Sieci Obszarów Wiejskich to prawdziwa skarbnica wiedzy na temat rozwoju obszarów wiejskich w Europie. Znaleźć tu można szereg informacji na temat wspólnotowej polityki rozwoju obszarów wiejskich, w tym również strategiczne wytyczne w jej obszarze i inne dokumenty szczególnie ważne z punktu widzenia jej wdrażania.

Zwięzłe informacje o wnioskach z odbytych konferencji, aktualnie dyskutowanych problemach i organizowanych wydarzeniach zawarte są przede wszystkim w biuletynie Rur@News. Ci z Państwa, którzy poszukują przystępnie przekazanych specjalistycznych informacji oraz przykładów ciekawych rozwiązań z zakresu rozwoju obszarów wiejskich na szczeblu europejskim i w innych krajach członkowskich z pewnością znajdą coś dla siebie w kwartalniku EU Rural Review. Dotychczas poruszonymi problemami były między innymi: innowacyjność na rzecz obszarów wiejskich, zmiany klimatyczne czy wiejska różnorodność. Jesteśmy przekonani, że w obu czasopismach zamieszczonych na stronach internetowych znajdą Państwo interesujące i przydatne informacje. Zachęcamy do lektury – tym bardziej, że niemalże wszystkie wydania są dostępne w języku polskim.

Osoby zaczynające swoją przygodę z rozwojem obszarów wiejskich z pewnością chętnie sięgną do słowniczka podstawowych terminów z tego zakresu oraz do zakładki „Kto jest kto?” (*Who is who*). Jednak portal to nie tylko doskonałe źródło wiedzy o podstawach funkcjonowania EN RD. Na portalu utworzone zostało kalendarium, w którym zamieszczane są terminy wydarzeń związanych z rozwojem obszarów wiejskich organizowanych w różnych krajach członkowskich.

Znaleźć tu można szereg praktycznych informacji o ciekawych konferencjach, targach i seminariach przygotowywanych przez sieci krajowe oraz instytucje europejskie. Już niedługo znajdą się tam również informacje o niektórych wydarzeniach organizowanych w Polsce.

Dla Lokalnych Grup Działania, które chciałyby podjąć międzynarodową współpracę zamieszczono na portalu Przewodnik Współpracy Międzynarodowej (Transnational Cooperation Guide) zawierający praktyczne wskazówki dotyczące między innymi nawiązywania współpracy oraz przygotowania projektu. Te Grupy, które chciałyby nawiązać współpracę, jednak nie wiedzą jak znaleźć zagranicznych partnerów informujemy, że w bazie danych LGD (LAG's database) znajdują się adresy do Grup wszystkich krajów europejskich. Oferty współpracy zagranicznej umieszczane są również na portalu Krajowej Sieci Obszarów Wiejskich w zakładce Leader.

Portal EN RD dostępny jest pod adresem: www.enrd.ec.europa.eu lub poprzez baner na stronie KSOW (www.ksow.gov.pl lub www.ksow.pl). Prowadzony jest przez Punkt Kontaktowy EN RD (Contact Point)- e-mail: info@enrd.eu, telefon: +32 2 235 20 41.

Fot. Rzut strony głównej portalu Europejskiej Sieci Obszarów Wiejskich. <http://enrd.ec.europa.eu/>

10. Przykłady zrealizowanych projektów

WOJEWÓDZTWO DOLNOŚLĄSKIE

Tytuł projektu: Wyjazd studyjny dla rolników zainteresowanych zdobyciem wiedzy i doświadczeń w zakresie zakładania i funkcjonowania zrzeszeń i organizacji rolniczych, w tym Grup Producentów Rolnych w krajach Unii Europejskiej na przykładzie Wolnego Państwa Saksonia.

Współrealizator: Dolnośląski Ośrodek Doradztwa Rolniczego we Wrocławiu.

Termin realizacji projektu: 30 listopada – 2 grudnia 2010.

Budżet: 33 000 zł.

Cel projektu: umożliwienie uczestnikom zdobycia wiedzy i doświadczeń w zakresie zakładania i funkcjonowania zrzeszeń i organizacji rolniczych, w tym Grup Producentów Rolnych w Krajach Unii Europejskiej na przykładzie Wolnego Państwa Saksonia.

Beneficjenci: dolnośląscy rolnicy zainteresowani założeniem grup producentów rolnych, osoby zaangażowane w tworzenie Grup Producentów Rolnych na Dolnym Śląsku w zakresie doradztwa i nadzoru.

Opis projektu: Organizacja wyjazdu stanowiła kolejny element wzajemnej współpracy województwa dolnośląskiego i Wolnego Państwa Saksonia w Niemczech. Program wyjazdu został opracowany przez Sekretariat Regionalny Krajowej Sieci Obszarów Wiejskich w województwie dolnośląskim w konsultacji z Saksońskim Ministerstwem Środowiska i Rolnictwa oraz Krajowym Urzędem ds. Środowiska, Rolnictwa i Geologii w Dreźnie. Po stronie dolnośląskiej organizacją usług związanych z transportem, noclegiem i wyżywieniem zajęł się Dolnośląski Ośrodek Doradztwa Rolniczego we Wrocławiu w ramach współpracy w Krajowej Sieci Obszarów Wiejskich. Grupie został zapewniony licencjonowany pilot wycieczek – pracownik Sekretariatu Regionalnego KSOW w województwie dolnośląskim, który czuwał nad prawidłowym przebiegiem wyjazdu. W wyjeździe uczestniczyło 30 osób z Dolnego Śląska, w większości producenci rolni, których głównym kierunkiem produkcji jest chów bydła zarówno mlecznego jak i mięsnego. Rolnikom towarzyszyły osoby zaangażowane w doradztwo w obszarze produkcji zwierzęcej oraz zakładania Grup Producentów Rolnych i nadzór nad Grupami. Udział wzięli również przedstawiciel innego partnera Krajowej Sieci Obszarów Wiejskich – Uniwersytetu Przyrodniczego, który doktoryzuje się w zakresie Grup Producentów Rolnych.

Podczas trzydniowego wyjazdu Dolnoślązacy odwiedzili saksońskie gospodarstwa i spółdzielnie specjalizujące się w produkcji bydła mięsnego i mlecznego, prowadzące produkcję roślinną i sprzedaż bezpośrednią produktów z gospodarstwa. Uczestnicy wyjazdu zapoznali się z zasadami funkcjonowania zrzeszeń rolników na terenie Saksonii, problematyką gospodarowania w saksońskich gospodarstwach rolnych, poznali wyzwania stojące przed europejskim rolnictwem i kierunki jego rozwoju. Osoby odpowiedzialne za doradztwo przy zakładaniu Grup Producentów Rolnych w Dolnośląskim Ośrodku Doradztwa Rolniczego oraz osoba odpowiedzialna za prowadzenie rejestru Grup w UMWD (Urzędzie Marszałkowskim Województwa Dolnośląskiego) udzieliły podczas podróży rolnikom porad dotyczących zakładania ww. jednostek w oparciu o przepisy krajowe regulujące tę kwestię w Polsce. Żywe dyskusje prowadzone przez uczestników pozwalają przypuszczać, iż rolnicy, którzy wykazywali już przed wyjazdem chęć założenia Grupy Producentów Rolnych zostali w swoich dążeniach utwierdzeni, iż warto się zrzeszać, bo jak pokazuje przykład saksońskich gospodarstw, tylko współpracujący ze sobą producenci rolni mają szansę efektywnie funkcjonować na europejskim rynku. Zrzeszaniu się rolników sprzyja również ich wzajemne poznanie się i budowanie wzajemnego zaufania, co miało miejsce podczas wyjazdu.

Fot. SR KSOW Seminarium LGD. (archiwum SR KSOW)

Województwo kujawsko-pomorskie

Tytuł projektu: „Kulinarna podróż po Kujawach i Pomorzu” w Berlinie.

Podmiot odpowiedzialny za realizację projektu: Urząd Marszałkowski w Toruniu.

Cel projektu: spopularyzowanie dziedzictwa kulturowego, w tym dziedzictwa kulinarnego oraz ekologicznych i turystycznych walorów obszarów wiejskich Kujaw i Pomorza.

Nazwa działania w ramach, którego realizowany był projekt: Organizacja i udział w imprezach krajowych i zagranicznych.

Budżet: 98 024,45 zł.

Beneficjenci projektu: niemieccy konsumenci, mieszkańcy Berlina i Brandenburgii.

Opis projektu: W sierpniu 2009 roku w Berlinie, przy współpracy z Ambasadą RP i Towarzystwem Niemiecko-Polskim w Niemczech, zorganizowano imprezę promującą produkty tradycyjne i ekologiczne z regionu pn. „Kulinarna podróż po Kujawach i Pomorzu”. Miejszem prezentacji była wypoczynkowa dzielnica Berlina - Wannsee. W dwudniowej imprezie wzięło udział kilka tysięcy berlińczyków i mieszkańców Brandenburgii.

Głównym celem przedsięwzięcia było spopularyzowanie dziedzictwa kulturowego, w tym dziedzictwa kulinarnego oraz ekologicznych i turystycznych walorów regionu Kujaw i Pomorza. Promocja produktów regionalnych została przeprowadzona w formie degustacji, a następnie sprzedaży produktów tradycyjnych i ekologicznych. Wzięli w niej udział producenci i dystrybutorzy branży spożywczej.

W celu zachęcenia uczestników wydarzenia do wspólnej zabawy i poznania Kujawsko-Pomorskiego i Polski, zorganizowano quiz wiedzy o znanych osobach i interesujących miejscach. Wśród nagród były zestawy upominków promujących region, w tym vouchery na weekend'owe pobyty w Toruniu i Bydgoszczy.

Oprawę artystyczną imprezy zapewnił zespół folklorystyczny z Kujaw, zespół bluesowy z Torunia oraz mimowie, przez cały czas zabawiający gości. Zadbano także o scenografię i dekorację plastyczną w formie prezentacji rękodzielnictwa i wystawy prac artystów.

Przebieg wydarzenia był moderowany przez prezenterkę telewizji berlińskiej, która m.in. prowadziła wywiady na tematy gospodarcze, kulturalne i społeczne dotyczące województwa kujawsko-pomorskiego oraz jego powiązań z Niemcami.

Odbiorcami promocji byli niemieccy konsumenci, mieszkańcy Berlina i Brandenburgii oraz osoby przebywające w wypoczynkowej dzielnicy Berlina Wannsee, jak również prominentni przedstawiciele władz i politycy z Berlina i Brandenburgii. Duża skala przedsięwzięcia i szeroki zasięg jego promocji medialnej, prowadzonej od początku lipca, zapewniły wysoką frekwencję.

Kontynuacją działania promocyjnego pn. „Kulinarna podróż po Kujawach i Pomorzu” było przedsięwzięcie pn. „Smaki Kujaw i Pomorza”, zrealizowane przez Towarzystwo Niemiecko-Polskie, w sierpniu i wrześniu, w kilku miejscach na terenie Berlina i Brandenburgii.

Fot. Promocja żywności z województwa kujawsko-pomorskiego w Berlinie (archiwum SR KSOW)

WOJEWÓDZTWO LUBELSKIE

Tytuł projektu: Odnawialne źródła energii szansą na rozwój Lubelszczyzny – rozwój biogazowni rolniczych.

Podmiot odpowiedzialny za realizację projektu (partnerzy): Urząd Marszałkowski Województwa Lubelskiego w Lublinie, Departament Rolnictwa i Środowiska oraz Sekretariat Regionalny Krajowej Sieci Obszarów Wiejskich Województwa Lubelskiego, Lubelski Ośrodek Doradztwa Rolniczego w Końskowoli, Biuro Planowania Przestrzennego w Lublinie, Fundacja Rozwoju Lubelszczyzny.

Termin realizacji projektu: 5-6 listopada 2009 r.

Cel projektu: Przedstawienie możliwości rozwoju Lubelszczyzny na powstającym rynku biogazu. Przedyskutowanie licznych problemów natury formalno-prawnej i gospodarczej wynikającej w trakcie budowy biogazowni w gronie przedsiębiorców, rolników oraz samorządowców gmin i powiatów.

Nazwa działania w ramach, którego realizowany był projekt: Odnawialne źródła energii.

Budżet: 38 439 zł.

Beneficjenci projektu: Uczestnikami konferencji byli przedstawiciele Ministerstwa Rolnictwa i Rozwoju Wsi, Ministerstwa Gospodarki, pracownicy Urzędu Marszałkowego i Lubelskiego Ośrodka Doradztwa Rolniczego, przedsiębiorcy, rolnicy oraz przedstawiciele samorządów gminnych i powiatowych.

Opis projektu: Zasoby gruntów ornych na Lubelszczyźnie, które mogłyby służyć uprawom roślin energetycznych, pozwalają na produkcję biomasy na potrzeby kilkudziesięciu dużych biogazowni o mocy ok. 2 MW. Ze względów infrastrukturalnych i środowiskowych, najlepszymi lokalizacjami dla biogazowni są tereny nieczynnych gospodarstw rolnych – byłych PGR, spółdzielni rolniczych oraz niewykorzystanych zakładów przemysłowych – cukrowni i innych obiektów przetwórstwa rolno-spożywczego.

Konferencja zorganizowana została przy współudziale Urzędu Marszałkowego

Województwa Lubelskiego w Lublinie, Sekretariatu Regionalnego Krajowej Sieci Obszarów Wiejskich Województwa Lubelskiego, Biura Planowania Przestrzennego w Lublinie oraz Fundacji Rozwoju Lubelszczyzny – Lidera Lubelskiego Klastra Ekoenergetycznego. Patronat honorowy nad tym wydarzeniem objął Minister Rolnictwa i Rozwoju Wsi. Dobór tematów konferencji „Odnawialne źródła energii szansą na rozwój Lubelszczyzny – rozwój biogazowni rolniczych” został przygotowany tak, aby zainteresować nim jak największą liczbę uczestników.

Na terenie województwa lubelskiego znaleźć można miasta i gminy, w których powstają już biogazownie, ale dla większości z nich jest to wciąż temat nowy. Dlatego uczestnikom konferencji należało wyjaśnić zarówno sam przebieg procesu technologicznego, jak również omówić działania podejmowane przez poszczególne instytucje, źródła dotacji do inwestycji, a także warunki lokalizacji i uruchomienia obiektów. Konferencja dotyczyła praktycznych aspektów wykorzystywania odnawialnych źródeł energii. Jednym z tematów było omówienie możliwości wykorzystania biomasy w produkcji biogazu na Lubelszczyźnie. Potencjalni inwestorzy zapoznali się z kwestiami formalno-prawnymi w zakresie przyłącza do sieci elektroenergetycznej, przestrzennymi aspektami lokalizacji produkcji biogazu na obszarze województwa lubelskiego, możliwością finansowania inwestycji w ramach RPO WL na lata 2007-2013, aktualnymi przepisami dotyczącymi OZE oraz sposobami finansowania inwestycji z zakresu odnawialnych źródeł energii. Nie zabrakło również przykładów zrealizowanych projektów biogazowni funkcjonujących w Polsce. Uczestnicy spotkania mieli okazję zapoznać się szczegółowo z doświadczeniami inwestorów z zakresu budowy i funkcjonowania biogazowni w Listkowie oraz biogazowni w powiecie parczewskim.

Fot. Konferencja na temat odnawialnych źródeł energii (archiwum SR KSOW)

WOJEWÓDZTWO LUBUSKIE

Tytuł projektu: Konferencja: „Rolnictwo Ekologiczne – terażniejszość i perspektywy rozwoju”.

Podmiot odpowiedzialny za realizację projektu: Lubuski Ośrodek Doradztwa Rolniczego.

Cel projektu: Popularyzacja rolnictwa ekologicznego i przedstawienie laureatów konkursu.

Nazwa działania w ramach, którego realizowany był projekt: Identyfikacja i analiza możliwych do przeniesienia dobrych praktyk w zakresie rozwoju obszarów wiejskich oraz przekazanie informacji na ich temat.

Budżet: 10 000 zł.

Beneficjenci projektu: Rolnicy prowadzący działalność w rolnictwie ekologicznym i zainteresowani rozpoczęciem takiej działalności.

Opis projektu: Lubuski Ośrodek Doradztwa Rolniczego w Kalsku wspólnie z Sekretariatem Regionalnym Krajowej Sieci Obszarów Wiejskich Departamentu Programów Rozwoju Obszarów Wiejskich Urzędu Marszałkowskiego Województwa Lubuskiego zorganizował w dniu 11 grudnia 2009 r. w Kalsku konferencję „Rolnictwo ekologiczne - terażniejszość i perspektywy rozwoju”. Konferencję rozpoczął Pan Andrzej Bartkiewicz – Dyrektor Lubuskiego Ośrodka Doradztwa Rolniczego. W spotkaniu uczestniczył także Członek Zarządu Województwa Lubuskiego Pan Stanisław Tomczyszyn. W części wykładowej zostały przedstawione bardzo ciekawe tematy dotyczące ekologii. Pani Justyna Magdziarz reprezentująca Wojewódzki Inspektorat Jakości Handlowej Artykułów Rolno-Spożywczych w Zielonej Górze poruszyła temat produkcji ekologicznej w Polsce i Unii Europejskiej, zaś Dorota Metera - przedstawicielka Jednostki Certyfikującej w Rolnictwie Ekologicznym BIOEKSPERT Warszawa wystąpiła z wykładem „Przepisy prawa dotyczące rolnictwa ekologicznego”. Z uczestnikami spotkania nt. Rynku produktów ekologicznych rozmawiała Pani Anna Litwinow z Centrum Doradztwa Rolniczego – Radom, natomiast pracownicy zielonogórskiego oddziału Agencji Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa przygotowali wykład poświęcony kontroli w gospodarstwach ekologicznych.

Fot. Uczestnicy konferencji „Rolnictwo ekologiczne – terażniejszość i perspektywy rozwoju.” (archiwum SR KSOW)

WOJEWÓDZTWO ŁÓDZKIE

Tytuł projektu: Wojewódzki konkurs na najlepsze gospodarstwo agroturystyczne

Podmiot odpowiedzialny za realizację projektu (partnerzy): Sekretariat Regionalny KSOW Województwa Łódzkiego w partnerstwie z Łódzkim Ośrodkiem Doradztwa Rolniczego z siedzibą w Bratoszewicach.

Termin realizacji projektu: czerwiec – wrzesień 2009 r.

Cel projektu: Identyfikacja przykładów dobrych praktyk oraz rozpowszechnianie informacji o nich.

Nazwa działania w ramach, którego realizowany był projekt: Identyfikacja i analiza

możliwych do przeniesienia dobrych praktyk w zakresie rozwoju obszarów wiejskich oraz przekazanie informacji na ich temat.

Budżet: 34 166,35 zł.

Beneficjenci projektu: Właściciele gospodarstw agroturystycznych w województwie łódzkim.

Opis projektu: Agroturystyka jest szczególną formą wypoczynku, która umożliwia związek turysty z gospodarstwem rolnym, obejmuje czynny wypoczynek w otoczeniu przyrodniczym gospodarstwa oraz korzystanie z jego produkcji i usług. Jako jedna z niewielu form pozarolniczej działalności stymuluje rozwój rolnictwa, stwarzając korzystny rynek zbytu surowców i produktów rolniczych, a przez wynajem kwater i świadczenie usług, zwiększa dochody osobiste rolnika. W ten sposób staje się ważnym, alternatywnym wobec rolnictwa, źródłem dochodu. To dzięki agroturystyce zwiększa się atrakcyjność terenów wiejskich i aktywność gospodarcza lokalnych środowisk.

W celu identyfikacji przykładów dobrych praktyk, rozpowszechnianiu informacji o nich, a co za tym idzie zachęcania do tworzenia gospodarstw agroturystycznych, został ogłoszony „Wojewódzki konkurs na najlepsze gospodarstwo agroturystyczne – Złota Grusza”. Do współorganizacji przedsięwzięcia został zaproszony Łódzki Ośrodek Doradztwa Rolniczego z siedzibą w Bratoszewicach. Konkurs swym zasięgiem objął teren całego województwa. Rozpoczął się ogłoszeniem na portalu internetowym Urzędu Marszałkowskiego w Łodzi i Łódzkiego Ośrodka Doradztwa Rolniczego w Bratoszewicach informacji dla zainteresowanych na temat podjętej inicjatywy. Równolegle ruszyła dwutygodniowa emisja spotów informacyjnych w łódzkiej Trójce TVP.

W konkursie mogli brać udział rolnicy prowadzący gospodarstwo rolne i świadczący usługi agroturystyczne stanowiące dodatkowe źródło dochodu. Każdy chętny spełniający powyższe warunki wypełniał arkusz zgłoszeniowy i składał go w Łódzkim Ośrodku Doradztwa Rolniczego.

Powołana przez Marszałka Województwa Łódzkiego komisja konkursowa wypracowała kryteria oceny, ustaliła harmonogram prac i po zakończeniu naboru zgłoszeń przystąpiła do wizytacji gospodarstw. Komisja przejechała prawie 900 km odwiedzając 21 zgłoszonych do konkursu gospodarstw. W każdym z nich zastosowano taki sam scenariusz oceny, gospodarz oprowadzał po obiekcie i opowiadał o jego charakterze, następnie odpowiadał na pytania komisji.

Wybór zwycięzców nie należał do łatwych, dlatego też komisja postanowiła przyznać oprócz nagród głównych pięć wyróżnień. Konkurs zakończyła uroczysta konferencja, podczas której ogłoszono wyniki i nagrodzono finalistów. Laureaci otrzymali statuetki Złotej Gruszy i nagrody finansowe – odpowiednio za I miejsce - 5 500 zł., II miejsce - 4 000 zł., natomiast za III - 3 000 zł. Właścicielom wyróżnionych gospodarstw wręczono nagrody rzeczowe w postaci sprzętu AGD. Nagrodzone oraz wyróżnione gospodarstwa mają do zaoferowania bogatą gamę atrakcji. Każdy, kto pokusi się o ich odwiedzenie może liczyć na zorganizowanie imprezy okolicznościowej, wypoczynek nad wodą, wędkowanie połączone z możliwością grillowania złowionych ryb, możliwość jazdy konnej, grzybobranie, a nawet kurs wypieku chleba i przyrządzania nalewek.

Z ofertą gospodarstw, które wzięły udział w konkursie wszyscy zainteresowani mogą zapoznać się dzięki wydawanej przez Sekretariat Regionalny publikacji. Stanowi ona dopełnienie przeprowadzonego przedsięwzięcia oraz jest doskonałym narzędziem w promocji agroturystyki w województwie.

Fot. Konkurs na najlepsze gospodarstwo agroturystyczne. (archiwum SR KSOW)

WOJEWÓDZTWO MAŁOPOLSKIE

Tytuł projektu: Redyk na Bielanych – wystawa dorobku kultury pasterskiej.

Podmiot odpowiedzialny za realizację projektu: Sekretariat Regionalny Krajowej Sieci Rozwoju Obszarów Wiejskich Województwa Małopolskiego

Partnerzy: Uniwersytet Rolniczy w Krakowie.

Termin realizacji: 19 września 2010 r.

Cel projektu: Organizacja przedsięwzięcia pod nazwą Redyk miała na celu przybliżenie mieszkańcom Małopolski tradycji związanej z pasterstwem oraz znaczenia kultury pasterstwa w Województwie Małopolskim.

Nazwa działania, w ramach którego realizowany był projekt: Przeniesienie dobrych praktyk oraz projektów innowacyjnych oraz organizacja wymiany doświadczeń i „know-how”.

Budżet: 142 437,00 zł.

Opis projektu: Już po raz drugi na terenie Wydziału Hodowli i Biologii Zwierząt Uniwersytetu Rolniczego, w Stacji Doświadczalnej Katedry Hodowli Trzody Chlewnej i Małych Przeżuwaczy w Krakowie odbył się „Redyk na Bielanych – wystawa dorobku kultury pasterskiej”. Pierwsza edycja Redyku została zorganizowana w 2009 roku. Impreza mająca na celu upowszechnienie, przybliżenie kultury pasterskiej, produkcji owczarskiej oraz tematyki produktów tradycyjnych i regionalnych spotkała się wówczas z ogromnym zainteresowaniem.

W niedzielę 19 września tradycja i dorobek kulturowy Podhala zawitały w Krakowie. Redyk został uroczystie otwarty przez Marszałka Województwa Małopolskiego Marka Nawarę i Rektora Uniwersytetu Rolniczego prof. Janusza Żmiję. Organizatorzy zadbali o liczne atrakcje na imprezie m.in. takie jak: pokazy zaganiania owiec, pucenia oscypka oraz degustacje tradycyjnych góralskich przysmaków. Redykowi przygrywały dwie kapele góralskie „Zbóje” i „Turbacyki”. Program był również bogaty w liczne konkursy i zabawy zarówno dla dzieci jak i dorosłych. Największą popularnością cieszyły się na Redyku popisy psów pasterskich rasy border collie, które mogą prowadzić na halach nawet 1500 owiec. Pies na gwizd i komendy swojego pana zaganiał owce we wskazane kierunki. Pod okiem psa - przewodnika owce błyskawicznie formowały kręgi i dzieliły się na grupy. Duże zainteresowanie wzbudził również pokaz produkcji oscypków metodą tradycyjną, który poprowadził Baca z Leśnicy Kazimierz Furczoń.

Na Redyku bawiło się kilka tysięcy Małopolan z Krakowa i okolic. Głównym założeniem przedsięwzięcia było wykorzystanie informacji oraz wymiana doświadczeń celem podtrzymania kultury pasterskiej. Dążeniem organizatorów było również zwrócenie uwagi na zanikanie niektórych zawodów i obrzędowości z nimi związanej. Tegoroczny Redyk na Bielanych był także okazją do posmakowania regionalnych specjałów. Królował oscypek, wędliny z Podhala, lody tradycyjne, wyroby z pszczelego wosku i inne skarby małopolskiej wsi.

Fot. Wystawa dorobku kultury pasterskiej – Redyk na Bielanych. (archiwum SR KSOW)

WOJEWÓDZTWO MAZOWIECKIE

Tytuł projektu: Organizacja wojewódzkiej konferencji poświęconej rozwojowi obszarów wiejskich - III Mazowiecki Kongres Rozwoju Obszarów Wiejskich.

Podmiot odpowiedzialny za realizację projektu: Samorząd Województwa Mazowieckiego.

Termin realizacji projektu: 1-2 października 2008 r.

Cel projektu: Analiza finansowych instrumentów wsparcia oraz kierunków rozwoju obszarów wiejskich, a także wymiana doświadczeń związanych z powyższym, między samorządami różnych szczebli.

Beneficjenci projektu: Przedstawiciele administracji rządowej i samorządowej, pracownicy naukowcy, związani z tematyką Kongresu.

Nazwa działania, w ramach którego realizowany był projekt: Identyfikacja i analiza możliwych do przeniesienia dobrych praktyk w zakresie rozwoju obszarów wiejskich oraz przekazanie informacji na ich temat.

Budżet: 102 894,69 zł.

Opis projektu: III Mazowiecki Kongres Rozwoju Obszarów Wiejskich odbył się w dniach 1-2 października 2008 r. w Centrum Konferencyjno – Wypoczynkowym „Pałac Łochów” w Łochowie. Impreza zgromadziła 212 uczestników. W większości byli to burmistrzowie i wójtowie gmin oraz starostowie powiatów z terenu Województwa Mazowieckiego, przedstawiciele instytucji rządowych i samorządowych działających na obszarach wiejskich, parlamentarzyści, przedstawiciele Sejmiku Województwa Mazowieckiego oraz zaproszeni goście z województw: kujawsko – pomorskiego, podlaskiego, lubelskiego oraz lubuskiego. Nie zabrakło również przedstawicieli świata nauki. Mazowiecki Kongres Rozwoju Obszarów Wiejskich jest cykliczną imprezą, organizowaną w różnych

częściach województwa, w gminach wiejskich lub wiejsko – miejskich, w zabytkowych zespołach dworsko – pałacowych. Ma to na celu szeroką promocję tych miejsc w regionie i Polsce. Głównym tematem III Kongresu było ukazanie planów rozwoju obszarów wiejskich na Mazowszu do roku 2013 w kontekście polityki regionalnej, krajowej i europejskiej oraz uroczysta inauguracja działań Osi 4 LEADER w ramach PROW 2007 – 2013. Wystąpienia i dyskusje w trakcie pierwszego dnia imprezy toczyły się w ramach bloków tematycznych: „Wspieranie rozwoju obszarów wiejskich w Województwie Mazowieckim”, „Polityka Państwa w zakresie wsparcia rozwoju obszarów wiejskich” oraz „Wsparcie Unii Europejskiej dla rozwoju obszarów wiejskich”. Drugi dzień Kongresu w całości poświęcony był działaniom Osi LEADER w ramach PROW 2007 – 2013. W trakcie trwania II dnia Kongresu, jego uczestnicy mogli skorzystać również z wiedzy ekspertów na specjalnych stoiskach informacyjno – promocyjnych, które zostały zorganizowane m.in. przez: Urząd Marszałkowski Województwa Mazowieckiego, Mazowiecką Jednostkę Wdrażania Programów Unijnych, Agencję Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa, Europejski Fundusz Rozwoju Wsi Polskiej oraz Miasto i Gminę Łochów. Podczas oficjalnych, jak i kularowych dyskusji, wójtowie i burmistrzowie podkreślali zgodnie, że dzięki bardzo dobrej, partnerskiej współpracy z Samorządem Województwa Mazowieckiego dystrybucja unijnych środków dla terenów wiejskich przebiega sprawnie i bez większych problemów. Zwracali również uwagę na konieczność organizowania w przyszłości takich spotkań jak III Mazowiecki Kongres Rozwoju Obszarów Wiejskich, podczas których mogłyby być dyskutowane najistotniejsze kwestie dotyczące Mazowsza.

Fot. III Mazowiecki Kongres Rozwoju Obszarów Wiejskich (archiwum SR KSOW)

WOJEWÓDZTWO OPOLSKIE

Tytuł projektu: Konferencja „Akcja Wieś Przyszłości jako sposób na sterowanie procesem odnowy wsi w regionie” połączona z podróżą studyjną do Republiki Czeskiej, Słowacji i Austrii.

Podmiot odpowiedzialny za realizację projektu (partnerzy):

Urząd Marszałkowski Województwa Opolskiego

Departament Rolnictwa i Rozwoju Wsi

Referat Sekretariatu Krajowej Sieci Obszarów Wiejskich

Termin realizacji: 24-26 września 2009 r.

Cel projektu: Celem przedsięwzięcia było pokazanie sposobów kierowania procesem odnowy wsi i praktyczne zilustrowanie tego procesu poprzez prezentacje działających programów odnowy wsi w województwie opolskim, Republice Czeskiej, Słowacji i w Dolnej Austrii. Województwo Opolskie jest liderem w zakresie wdrażania regionalnych systemów wsparcia. Prowadzony od 1997 r. Program Odnowy Wsi dzięki oddolnej aktywizacji społeczności wiejskich, przyczynił się do wieloaspektowego rozwoju sołectw, a budowana na szczeblu sołectwa strategia rozwoju danej miejscowości przyjęta przez jej mieszkańców, jest podstawą do zrównoważonego rozwoju nie tylko wsi, ale całego regionu. Uczestnikom przedstawiono więc sprawdzoną metodę rozwoju obszarów wiejskich, która w dłuższej perspektywie przyczynia się do trwałego rozwoju oraz podnoszenia jakości życia na obszarach wiejskich.

Nazwa działania w ramach, którego realizowany był projekt:

1. Przeniesienie dobrych praktyk, projektów innowacyjnych oraz organizacja wymiany doświadczeń i „know-how” - Wymiana wiedzy i doświadczeń z zakresu odnowy wsi.
2. Pomoc techniczna dla współpracy międzyterytorialnej i transnarodowej - Wizyty studyjne krajowe i zagraniczne mające na celu wymianę doświadczeń w zakresie rozwoju obszarów wiejskich.

Opis projektu:

W dniach 23 – 26 września 2009 r. odbyła się konferencja i podróż studyjna poświęcona idei odnowy wsi.

W dniu 23 września 2009 r. w trakcie konferencji „Akcja Wieś Przyszłości jako sposób na sterowanie procesem odnowy wsi w regionie”, w której uczestniczyli m.in. członkowie zarządów województw kujawsko-pomorskiego i świętokrzyskiego, dyrektorzy departamentów zajmujących się rozwojem obszarów wiejskich z województw: dolnośląskiego, małopolskiego, mazowieckiego, kujawsko-pomorskiego, świętokrzyskiego, lubuskiego, śląskiego i opolskiego, a także przedstawiciele opolskich LGD (Lokalne Grupy Działania) i uczelni wyższych, przedstawione zostały zagadnienia rozwoju obszarów wiejskich z perspektywy kraju, regionu i gminy.

Prelegentami konferencji byli Pan Mieczysław Paradowski - Zastępca Dyrektora Departamentu Rozwoju Obszarów Wiejskich w Ministerstwie Rolnictwa i Rozwoju Wsi, który przedstawił założenia polityki rozwoju obszarów wiejskich w UE po 2013 roku, Pan Ryszard Wilczyński - Wojewoda Opolski, który zaprezentował sterowanie procesem odnowy wsi w ramach programów regionalnych i założenia „Akcji Wsi Przyszłości” w województwie opolskim, Pan Witold Magryś - ze Śląskiego Związku Gmin i Powiatów, który przedstawił wizję rozwoju obszarów wiejskich - wnioski po III Kongresie Odnowy Wsi, Pan Wiesław Kryniowski - Dyrektor Departamentu Rolnictwa i Rozwoju Wsi Urzędu Marszałkowskiego Województwa Opolskiego, który przedstawił rolę programu odnowy wsi w rozwoju obszarów wiejskich w województwie opolskim oraz Pan Joachim Wojtala - Burmistrz Gminy Gogolin, który zaprezentował dokonania w zakresie odnowy wsi jako polityki rozwoju obszarów wiejskich w Gminie Gogolin. Konferencję prowadził Pan Tomasz Kosuś - Członek Zarządu Województwa Opolskiego nadzorujący pracę Departamentu Rolnictwa i Rozwoju Wsi Urzędu Marszałkowskiego Województwa Opolskiego, który zajmuje się m.in. regionalnym Programem Odnowy Wsi - w województwie opolskim.

Podsumowanie tematyki podejmowanej podczas konferencji miało miejsce w Kamieniu Śląskim (gmina Gogolin) – miejscowości, w której województwo opolskie zorganizowało w 2007 r. VI Europejski Kongres Odnowy Wsi.

W dniu 24 września 2009 r. rozpoczęła się podróż studyjna, której pierwszym punktem w programie było sołectwo Pilszcz (gm. Kietrz). Wieś ta stanowi wzorcowy przykład „odnowy” i obecnie jest atrakcyjnym miejscem zamieszkania z bogatą ofertą życia kulturalnego i społecznego oraz rozrywki dla osób przyjezdnych.

Następnie uczestnicy udali się do Kraju Ołomunieckiego będącego jednym z regionów partnerskich województwa opolskiego (Republika Czeska) do miejscowości Drevohostice, w którym starosta

gminy Pan Stasnislav Skypala zaprezentował wykorzystanie środków unijnych do realizacji programu odnowy wsi i programu Leader. Kolejnym punktem programu była miejscowość Radkovy, cechująca się niezwykłą dbałością o tereny i obiekty publiczne, w której prężnie wykorzystywane są środki unijne w ramach odnowy wsi, znajdują się solary produkujące energię elektryczną wykorzystywaną do ogrzewania obiektów użyteczności publicznej i gospodarstw rolnych.

W dniu 25 września 2009 r. uczestnicy podróży zwiedzili skansen w Modrej, który istnieje dzięki wsparciu finansowemu z odnowy wsi i programu Leader i jest ciekawą atrakcją turystyczną. Następnie uczestnicy podróży skierowali się do Słowacji, gdzie zorganizowane zostało spotkanie z burmistrzem Trencianskiej Turny - Panem Frantiskiem Jezkim, który zaprezentował wykorzystanie środków z Europejskiego Funduszu Rolnego na rzecz Rozwoju Obszarów Wiejskich do promocji walorów kulturowych i przyrodniczych. Następnie we wsi Plavecky Peter burmistrz gminy - Pani Viera Kollarova prezentowała osiągnięcia gminy w zakresie dbałości o pamiątki architektury ludowej i charakterystyczne dla tego obszaru zagospodarowanie przestrzenne wsi.

W ostatnim dniu podróży tj. 26 września 2009 r. uczestnicy wyjazdu udali się do gminy Poysdorf w Austrii, gdzie Pan Karl Wilfing gminny lider odnowy wsi przedstawił projekty dla seniorów wsi (realizowane ze środków na rzecz rozwoju obszarów wiejskich) oraz dokonał prezentacji krajobrazu energetycznego w ramach sieci klimatycznej Dolnej Austrii, programu „Odnowa wsi i miast”. Następnie w miejscowości Hernbaumgarten zaprezentowano ciekawe rozwiązania mające na celu promocję miejscowości i rozwój turystyki m.in. poprzez tworzenie małych muzeów tradycji wiejskiej, gospodarstw agroturystycznych i restauracji, w których serwowane są gościom miejscowe specjały kulinarne i wino z okalających miejscowość licznych winnic. W ostatnim miejscu podróży, w miejscowości Laa an der Thaya Pan Christian Muck, dyrektor Związku Gmin na rzecz zadań z zakresu Ochrony Środowiska w Regionie Laa zaprezentował program „Tarcza energetyczna” w ramach, którego funkcjonuje ciepłownia na biomasę oraz ośrodek wypoczynkowy powstały na bazie źródeł termalnych.

Fot. Uczestnicy konferencji „Akcja Wieś Przyszłości jako sposób na sterowanie procesem odnowy wsi w regionie” połączonej z podróżą studyjną do Republiki Czeskiej, Słowacji i Austrii. (archiwum SR KSOW).

WOJEWÓDZTWO PODKARPACKIE

Tytuł projektu: Festiwal Kultur i Jadła Kresowego.

Podmiot odpowiedzialny za realizację projektu: SR KSOW w Województwie Podkarpackim, Gmina Lubaczów.

Termin realizacji projektu: 15-16 sierpnia 2009 r.

Cel projektu: Krzewienie bogatej tradycji kulinarnej Kresów specyficznej dla Ziemi Lubaczowskiej i Podkarpacia.

Nazwa działania, w ramach którego realizowany był projekt: Organizacja i udział w imprezach ogólnopolskich, regionalnych i lokalnych dotyczących rozwoju obszarów wiejskich

Budżet: 70 000 zł.

Beneficjenci projektu: Mieszkańcy kresów wschodnich, Podkarpacia oraz całego kraju.

Opis projektu: W dniach 15-16 sierpnia 2009 roku w Baszni Dolnej gm. Lubaczów odbył się Festiwal Kultur i Jadła Kresowego. Sekretariat Regionalny Krajowej Sieci Obszarów Wiejskich w Województwie Podkarpackim realizował to przedsięwzięcie wraz ze swoim partnerem - Gminą Lubaczów. Projekt został zrealizowany w ramach działania „Organizacja i udział w imprezach ogólnopolskich, regionalnych i lokalnych dotyczących rozwoju obszarów wiejskich”, na organizację przedsięwzięcia przeznaczona została kwota ok. 70 tys. zł, z czego 30 tys. zł to środki zapewnione w Planie Działania na lata 2008-2009 dla SR KSOW w Województwie Podkarpackim.

Festiwal Kultur i Jadła Kresowego organizowany po raz pierwszy na Podkarpaciu w Baszni Dolnej gm. Lubaczów, to impreza ponadlokalna, mająca na celu krzewienie bogatej tradycji kulinarnej Kresów, specyficznej dla Ziemi Lubaczowskiej i Podkarpacia. Tego typu wydarzenie jest okazją do pokazania do ukazania potencjału Kół Gospodyń Wiejskich i organizacji pozarządowych. Festiwal Kultur i Jadła Kresowego jest również doskonałym sposobem promocji dobrych praktyk związanych z żywnością wysokiej jakości, a także wymiany wiedzy i doświadczeń.

Goście Festiwalu mieli możliwość degustacji kresowych specjałów, ale poza suto zastawionymi stołami, czekało na nich wiele innych atrakcji. Swoje wyroby kulinarne oparte na starych kresowych recepturach prezentowali przedstawiciele Kół Gospodyń Wiejskich, kół łowieckich, gospodarstw agroturystycznych i rybackich. Kulinarne show pt. „Pan Boczek gotuje na Kresach” przedstawił Dariusz Gnatowski. Festiwal uświetniły swoimi występami zespoły folklorystyczne: „Niespodzianka”, Zespół Pieśni i Tańca „Karpaty”, a nawet zagraniczni artyści „Georgian Gene” z Gruzji i „Sumadija” z Serbii. O dobry humor bawiących na Festiwalu zadbał Lwowski Kabaret „Pacalycha”, a wieczorem można było się bawić przy koncercie kapeli podwórkowej.

W trakcie dwudniowego Festiwalu odbywał się kiermasz rękodzieła i sztuki ludowej oraz pokazy kowalstwa, garncarstwa i wikliniarstwa. Otwarto dwie wystawy fotograficzne: Stanisława Szarzyńskiego „Pamięć i wiara - kościoły Kresów Rzeczypospolitej” w Konkatedrze pod wezwaniem błogosławionego Jakuba Strzemię, a także Tadeusza Budzińskiego „Impresje Radrużańskie” w Muzeum Kresów. W Sanktuarium Matki Bożej Łaskawej odbywały się występy Galicyjskiego Akademickiego Chóru Kameralnego ze Lwowa oraz recital lutniowy Anny Wiktorii Swobody. Podczas niedzielnego wykładu w Muzeum Kresów „Kresowy tygiel narodów, religii i kultur, czyli... Unia tu już była” Tomasz Kuba Kozłowski przybliżył kresową kulturę.

Festiwal zostawił niezatarte wrażenia kulinarne, był też okazją do dobrej zabawy. Równie ważnym aspektem całej imprezy jest jej przesłanie - by nie usuwać w cień pięknych, kresowych tradycji i mamy nadzieję, że udało nam się to osiągnąć.

Fot. Festiwal Kultur i Jadła Kresowego. (archiwum SR KSOW).

WOJEWÓDZTWO PODLASKIE

Tytuł projektu: Konkurs orki.

Podmiot odpowiedzialny za realizację projektu: SR KSOW, Podlaski Ośrodek Doradztwa Rolniczego w Szepletowie.

Termin realizacji projektu: 2 - 6 września 2009 r.

Cel projektu: Popularyzowanie prawidłowej agrotechniki, właściwe wykorzystywanie sprzętu.

Nazwa działania w ramach, którego realizowany był projekt: Identyfikacja i analiza możliwości do przeniesienia dobrych praktyk w zakresie rozwoju obszarów wiejskich oraz przekazanie informacji na ich temat.

Budżet: 30 571,59 zł.

Beneficjenci projektu: Rolnicy, młodzież szkół rolniczych, mieszkańcy wsi.

Opis projektu: Konkurs orki odbywający się w dniach 2 - 6 września 2009 r. to inicjatywa sprzyjająca identyfikacji i analizie możliwości do przeniesienia dobrych praktyk w zakresie rozwoju obszarów wiejskich oraz przekazanie informacji na ich temat. Przedsięwzięcie zrealizowano w układzie regionalnym (eliminacje w Dowspudzie, Czartajewie i w Rudce, z podsumowaniem w randze wojewódzkiej w Szepletowie), przy współpracy Sekretariatu KSOW oraz Podlaskiego Ośrodka Doradztwa Rolniczego w Szepletowie. Wojewódzki konkurs orki pługami tradycyjnymi zorganizowano po raz drugi, aby popularyzować prawidłową agrotechnikę, właściwe wykorzystywanie sprzętu oraz promować postawę „być najlepszym”. Kosztem organizacyjnym po stronie Sekretariatu KSOW były koszty komisji oceniającej na eliminacjach i w finale wojewódzkim oraz koszty logistyczne – wyżywienie uczestników, nagrody dla laureatów etapów regionalnych i finału wojewódzkiego (puchary i nagrody rzeczowe). W przedsięwzięciu wzięło udział 319 osób (50 w Rudce, 52 w Czartajewie, 57 w Dowspudzie i 160 w Szepletowie). Finał konkursu zorganizowano w trakcie trwania „Dnia Kukurydzy”, dzięki czemu zmagania zawodników obserwowało ok. 7 tys. osób, a setki tysięcy miały możliwość śledzić je w mediach regionalnych (TVP3 Białystok, Radio Białystok).

Fot. Laureaci Konkursu orki. (archiwum SR KSOW)

WOJEWÓDZTWO POMORSKIE

Tytuł projektu: Konkurs Plastyczny dla dzieci poświęcony tematyce unijnej „WIEŚ MOICH MARZEŃ”.

Podmiot odpowiedzialny za realizację projektu: Sekretariat Regionalny KSOW we współpracy ze szkołami podstawowymi z Województwa Pomorskiego

Termin realizacji projektu:

październik-grudzień 2009 r.
ogłoszenie konkursu – październik 2009 r.
termin nadsyłania prac konkursowych – do 10.11.2009 r.
rozstrzygnięcie konkursu – 21.12.2009 r.

Cele projektu:

- zachęcenie nauczycieli i uczniów do czynnego zainteresowania się tematyką Unii Europejskiej,
- skierowanie uwagi najmłodszych na zmiany, jakie nastąpiły w ich otoczeniu od czasu akcesji Polski do Unii Europejskiej,
- popularyzacja wiedzy o funduszach unijnych, zwłaszcza na obszarach wiejskich, i ich roli w procesie rozwoju kraju,
- promocja Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich (PROW),
- rozwój wyobraźni i zdolności manualnych wśród dzieci,

Nazwa działania, w ramach którego realizowany był projekt: Przeniesienie dobrych praktyk oraz projektów innowacyjnych, organizacja wymiany doświadczeń i „know-how”.

Budżet: 30 371,86 zł brutto - projekt w całości finansowany ze środków KSOW

Beneficjenci projektu: Uczniowie klas I-III szkół podstawowych z obszarów wiejskich województwa pomorskiego

Opis projektu: Konkurs plastyczny „Wieś moich marzeń” skierowany był do uczniów klas I-III szkół podstawowych z obszarów wiejskich całego województwa pomorskiego. Zadaniem uczestników było przedstawienie zmian, jakie zaszły lub jakie powinny zajść w ich najbliższym otoczeniu dzięki wykorzystaniu funduszy europejskich na rozwój obszarów wiejskich.

Konkurs cieszył się ogromnym zainteresowaniem – do Departamentu Programów Rozwoju

Obszarów Wiejskich UMWP wpłynęło ponad 1600 prac ze 140 szkół. Jury oceniało prace pod kątem trafności doboru tematu, estetyki, wykonania oraz oryginalności. Autorzy prac wykazali się dużą kreatywnością, zarówno pod względem samych technik wykonania prac, które były bardzo różnorodne, jak i pomysłów na zmiany najbliższego otoczenia.

Nadesłane przez uczniów prace przedstawiały boiska sportowe, place zabaw, kawiarenki internetowe. Niektóre rysunki poruszały kwestie ochrony środowiska poprzez zwrócenie uwagi na konieczność segregacji odpadów. Komisji Konkursowej trudno było wyłonić kilka najlepszych rysunków, dlatego też ostatecznie **nagrodzonych i wyróżnionych zostało łącznie 100 prac!** Trzy pierwsze miejsca zdobyli:

I miejsce – Kaja Pobłocka ze Szkoły Podstawowej Nr 5 w Lęborku;

II miejsce – Maksymilian Wiczorkiewicz ze Szkoły Podstawowej w Waplewie Wielkim;

III miejsce – Celina Kasyna ze Szkoły Podstawowej w Zaleskich.

Dwanaście najbardziej oryginalnych rysunków wybrano do przygotowania kalendarza ściennego Sekretariatu Regionalnego KSOW na 2010 rok.

Konkurs zakończył się 21 grudnia 2009 r. uroczystą galą wręczenia nagród, podczas której Wicemarszałek Województwa Pomorskiego Mieczysław Struk spotkał się autorami nagrodzonych prac. Rozdanie nagród i pamiątkowych dyplomów poprzedził wykład: „Fundusze Unii Europejskiej szansą rozwoju mojej miejscowości” oraz przedstawienie teatralne dla dzieci.

Konkurs pokazał, że najmłodszy mieszkańcy naszego regionu interesują się tym, co dzieje się w ich najbliższym otoczeniu i **w tym kontekście** środki unijne pozwolą spełnić wiele dziecięcych marzeń.

Konkurs został zorganizowany po raz pierwszy w ramach Planu Działania KSOW Województwa Pomorskiego na lata 2008-2009. Celem przedsięwzięcia było zwrócenie uwagi najmłodszych na zmiany, jakie nastąpiły w ich otoczeniu od czasu wejścia Polski do Unii Europejskiej, zainteresowanie tematyką unijną oraz popularyzacja wiedzy o funduszach europejskich.

Fot. I miejsce w konkursie, praca Kai Pobłockiej ze Szkoły Podstawowej w Lęborku (archiwum SR KSOW)

WOJEWÓDZTWO ŚLĄSKIE

Tytuł projektu: III Ogólnopolski Kongres Odnowy Wsi.

Podmiot odpowiedzialny za realizację projektu (partnerzy):

Urząd Marszałkowski Województwa Śląskiego.
Śląski Związek Gmin i Powiatów.
Urząd Gminy Kroczyce.

Termin realizacji projektu: 28-30 maja 2009 r., Podlesice (Gmina Kroczyce).

Cel projektu: Celem Kongresu była promocja idei odnowy wsi, jako istotnego elementu polityki regionalnej na obszarach wiejskich w Polsce oraz jako elementu kształtującego świadomość obywatelską i kulturową mieszkańców wsi. Kongres był dobrą okazją do spotkania szerokiego grona osób, przedstawicieli organizacji i instytucji działających na rzecz rozwoju obszarów wiejskich.

Nazwa działania w ramach, którego realizowany był projekt: Przeniesienie dobrych praktyk oraz projektów innowacyjnych oraz organizacja wymiany doświadczeń i „know-how”.

Budżet: 120 228,87 zł.

Beneficjenci projektu: Kongres adresowany był do szerokiego grona osób, przedstawicieli organizacji i instytucji działających na rzecz rozwoju obszarów wiejskich.

Opis projektu: W dniach 28-30 maja 2009 roku w województwie śląskim w miejscowości Podlesice, gminie Kroczyce odbył się III Ogólnopolski Kongres Odnowy Wsi. W przedsięwzięciu udział wzięło ok. 1000 uczestników, w tym przedstawiciele organizacji i instytucji działających na rzecz rozwoju obszarów wiejskich, a także liczna grupa artystów i zespołów ludowych. Kongres był wspaniałą okazją do wymiany doświadczeń, prezentacji osiągnięć i efektów dotychczasowych działań w zakresie odnowy i rozwoju obszarów wiejskich w województwie śląskim i pozostałych regionach kraju, a także inspiracją do dalszych starań zmierzających do podniesienia jakości życia na wsi.

Program merytoryczny obejmował wykłady z zakresu odnowy wsi przy szczególnym zwróceniu uwagi na udział społeczności lokalnych w tworzeniu przyszłości, w urzeczywistnieniu opracowanych wizji poprzez kształt regionalnych programów odnowy. Treści merytoryczne przedstawiane były w formie wykładów, warsztatów, a także paneli dyskusyjnych i debaty regionów. W tematach wykładów podkreślono konieczność postrzegania obszarów wiejskich zarówno jako miejsca na inwestycje, jak i przestrzeni do pracy, odpoczynku, edukacji oraz krzewienia kultury. Podczas kongresu część uczestników wzięła udział w wyjazdach studyjnych, będących odśłoną osiągnięć gmin województwa śląskiego, które dzięki swojemu zaangażowaniu i dobrej organizacji wyróżniły się w procesie odnowy wsi, łącząc swój rozwój z dbałością o zachowanie tradycji wartości kulturowych regionu. Część artystyczną uświetnił Zespół Pieśni i Tańca „Śląsk” będący wizytówką wielowiekowego folkloru regionu, jak również inne zespoły, orkiestry i kapele regionalne ujęte w programie artystycznym pod nazwą Estrada Folkloru. W trakcie trwania imprezy laureaci konkursów: Piękna Wieś Województwa Śląskiego oraz Przedsięwzięć Odnowy Wsi mieli okazję do zaprezentowania własnych produktów regionalnych promujących region i będących wyrazem dbałości o tożsamość lokalną. Swoją wizytówkę zaprezentowały także Lokalne Grupy Działania z terenu województwa śląskiego, które przedstawiły dotychczasowy dorobek oraz planowane kierunki swoich działań.

III Ogólnopolski Kongres Odnowy Wsi był wydarzeniem wpisującym się w politykę rozwoju obszarów wiejskich, będącym jednocześnie inspiracją na przyszłość.

Fot. III Ogólnopolskiemu Kongresowi Odnowy Wsi towarzyszyła bogata oprawa artystyczna. (archiwum SR KSOW).

WOJEWÓDZTWO ŚWIĘTOKRZYSKIE

Tytuł projektu: Wyjazd studyjny do Szwecji i Danii w ramach Europejskiej Sieci Regionalnego Dziedzictwa Kulinarne.

Termin realizacji projektu: 11-12 października 2010 r.

Podmiot odpowiedzialny za realizację projektu: Świętokrzyskie Biuro Rozwoju Regionalnego (Sekretariat Regionalny Krajowej Sieci Obszarów Wiejskich w Kielcach).

Budżet: 50 400 zł brutto.

Cel projektu: Zapoznanie podmiotów członkowskich Sieci Dziedzictwo Kulinarne Świętokrzyskie z działaniami rolników duńskich i szwedzkich, którzy obok podstawowej działalności prowadzą dodatkową działalność gospodarczą polegającą na usługach, przetwórstwie owocowo – warzywnym, a także lokalnej produkcji czekolady.

Opis projektu: W dniach 11-12 października 2010 r. członkowie Sieci Dziedzictwo Kulinarne Świętokrzyskie, kandydaci do Sieci oraz przedstawiciele instytucji powiązanych z sektorem żywności naturalnej w Województwie Świętokrzyskim brali udział w wizycie studyjnej w regionach członkowskich Europejskiej Sieci Regionalnego Dziedzictwa Kulinarne: w Skanii w Szwecji i na duńskiej wyspie Bornholm, odbywającej się w ramach Dorocznego Forum Sieci. W czasie wizyty odwiedzono przedsiębiorstwa i gospodarstwa należące do tamtejszych Sieci. Wśród nich znalazło się gospodarstwo sadownicze Kivikas Fruit, w którym jabłka są nie tylko uprawiane i sprzedawane jako świeże, ale i przetwarzane na pasteryzowane soki bez konserwantów. Kolejnymi punktami były wędzarnia ryb oraz wytwórnia czekoladek z nadzieniem z owoców wyprodukowanych w okolicy. W tej samej miejscowości uczestnicy wizyty odwiedzili także gospodarstwo sadowniczo-pasieczne Linas och Binas, po czym udali się na zwiedzanie Zamku Christinehof i otaczającego go eko-parku. Podczas wspólnej kolacji ze wszystkimi uczestnikami Dorocznego Forum świętowano 15-lecie założenia Europejskiej Sieci Regionalnego Dziedzictwa Kulinarne. W drugim dniu wizyty

uczestnicy odwiedzili tłocznnię oleju rzepakowego Lehnsgaard oraz młyn Bornholms Valsemølle. Z kolei w miejscowości Svaneke zobaczyli wytwórnię czekoladek, mini-browar oraz lodziarnię.

Wszystkie zwiedzane przedsiębiorstwa były bardzo interesujące ze względu na ich bardzo wyraźny związek z regionem. Realizując konsekwentnie założenia Sieci, stanowią one doskonały wzór do naśladowania dla wszystkich jej członków i pozwalają wierzyć, że rynek żywności naturalnej ma szansę na dalszy niezakłócony rozwój. Wizyta ta okazała się niezwykle pouczająca i inspirująca dla wszystkich uczestników i wzbogaciła ich o wiele cennych doświadczeń, które po przeniesieniu na nasz grunt przyczynią się do rozwoju i budowy dobrego wizerunku sieci *Dziedzictwo Kulinarne Świętokrzyskie*.

Fot. SR KSOW. Świętokrzyscy „sieciorcy” na wyspie Bornholm w zagłębieniu sadowniczym pod kompozycją stworzoną z kilku tysięcy jabłek. (wyjazd studyjny do Szwecji i Danii) (archiwum SR KSOW)

WOJEWÓDZTWO WARMIŃSKO-MAZURSKIE

Tytuł projektu: I Regionalne Święto Ryby Warmia Mazury Powiśle.

Podmiot odpowiedzialny za realizację projektu: Samorząd Województwa Warmińsko-Mazurskiego.

Partnerzy: Martom - Traveland Spółka z o.o.

Termin realizacji projektu: 6 czerwca 2009 r., Stare Jabłonki.

Cel projektu: Celem tego przedsięwzięcia było kultywowanie, propagowanie i pogłębienie wiedzy o tradycjach kuchni regionalnej Warmii, Mazur i Powiśla oraz promocja przetwórców z Warmii i Mazur. Cel ten wiąże się z członkostwem Województwa w Europejskiej Sieci Regionalnego Dziedzictwa Kulinarne.

Nazwa działania, w ramach którego realizowany był projekt: Identyfikacja i analiza możliwych do przeniesienia dobrych praktyk w zakresie rozwoju obszarów wiejskich oraz przekazywanie informacji na ich temat.

Budżet: 79 716,62 zł.

Beneficjenci projektu: mieszkańcy województwa warmińsko-mazurskiego, turyści, firmy przetwórstwa rybnego i gospodarstwa rybne.

Opis projektu: Promocja kuchni tradycyjnej, składającej się z oryginalnych potraw sporządzonych z lokalnych produktów jest bardzo istotnym elementem wpływającym na promocję regionu Warmii, Mazur i Powiśla. W dniu 6 czerwca 2009 r. na terenach rekreacyjnych Hotelu Andres w Starych Jabłonkach odbyło się „I Regionalne Święto Ryby Warmia Mazury Powiśle”.

W ramach święta zorganizowano konkurs na najlepszą potrawę rybną z Warmii i Mazur, konkurs dla publiczności „Rybka” oraz konkurs gotowania zupy rybnej „Warmińsko-Mazurski Kociołek Rybny”. W ramach święta odbyła się także prezentacja firm przetwórstwa rybnego i gospodarstw rybackich z Warmii i Mazur.

Fot. I Regionalne Święto Ryby Warmia Mazury Powiśle (archiwum SR KSOW)

WOJEWÓDZTWO WIELKOPOLSKIE

Tytuł projektu: Szkoła liderów rozwoju lokalnego.

Podmiot odpowiedzialny za realizację projektu: Sekretariat Regionalny KSOW województwa wielkopolskiego.

Partnerzy: Współorganizatorami projektu były lokalne grupy działania.

Termin realizacji: Projekt był realizowany w czterech grupach. Od września do grudnia 2010 r.

Koszt realizacji projektu: 103.078,38 zł.

Cel projektu: Głównym celem realizacji projektu było podniesienie kompetencji kobiet

aktywnie działających na obszarach wiejskich w zakresie animacji aktywności społecznej środowisk lokalnych z terenu czterech Lokalnych Grup Działania.

Beneficjenci projektu: 80 kobiet mieszkających na terenie czterech Lokalnych Grup Działania, po 20 kobiet z terenu każdej LGD, aktywnie działających społecznie w miejscu zamieszkania.

Opis projektu: Projekt „Szkoła liderek rozwoju lokalnego” składała się z dwóch dwudniowych modułów po 16 godzin zajęć każdy. Pierwszy moduł poświęcony był zasadom animacji lokalnej - animatorka, liderka, mobilizowanie ludzi do działania, określenie zasobów społeczności lokalnej. Zajęcia zostały przeprowadzone w formie warsztatów. Podczas zajęć pierwszego modułu odbyły się także zajęcia praktyczne prowadzone przez wizażystkę.

Drugi moduł poświęcony był organizacjom pozarządowym na terenach wiejskich - podstawom i formom ich funkcjonowania, zakładaniu, rejestracji, podstawom księgowości i pracy z projektem. Ponadto, w godzinach wieczornych, panie uczestniczyły w koncercie jazzowym zespołu, prowadzonego przez fundację działającą w dziedzinie muzycznej na terenach wiejskich.

Obydwu modułom, jako przykłady dobrych praktyk, towarzyszyły spotkania z kobietami, które odniosły sukces w społecznych działaniach w swoich środowiskach.

Każdej grupie towarzyszyła przedstawicielka LGD, która miała okazję do nawiązania bliższych kontaktów z liderkami i włączenia ich w działania LGD. Uczestniczki szkoleń miały możliwość wymiany informacji, nawiązane zostały nowe kontakty, powstały pomysły wspólnych działań.

O aktywizującym wpływie „Szkoły liderek rozwoju lokalnego” można było się przekonać podczas targów Tour Salon 2010, realizowanych przez Sekretariat Regionalny KSOW wspólnie z Lokalnymi Grupami Działania. Uczestniczki szkoleń brały udział w wydarzeniach organizowanych podczas targów: prezentacjach produktów lokalnych, prezentacjach zespołów regionalnych oraz w seminarium „Turystyka szansą rozwoju lokalnego”.

O wysokiej ocenie „Szkoły liderek rozwoju lokalnego” świadczy zapotrzebowanie na podobne szkolenia zgłaszane przez kolejne lokalne grupy działania, a także chęć kontynuowania szkolenia oraz rozwijania i pogłębiania wiedzy i umiejętności w podobnej formie przez uczestniczki obecnej edycji szkolenia.

Sekretariat Regionalny KSOW będzie kontynuował projekt „Szkoła liderek rozwoju lokalnego” w latach następnych we współpracy z kolejnymi grupami działania Województwa Wielkopolskiego.

Fot. Archiwum SR KSOW Grupa uczestniczek szkolenia „Szkoła liderek rozwoju lokalnego” z terenu Czarnkowsko-Trzcianeckiej LGD na schodach zamku w Rokosowie, 30 września 2010 r.

WOJEWÓDZTWO ZACHODNIOPOMORSKIE

Tytuł projektu: Kampania promocyjna prezentująca regionalne produkty kulinarne Pomorza Zachodniego.

Podmiot odpowiedzialny za realizację projektu: B.P. Media Sp. z o.o.; Sorter out of home media Sorter Media Sp. z o.o., Sp. komandytowa; SV Soft Vision Mariusz Rajski; Agencja Reklamowa Anny Turkiewicz Sp. z o.o.; Wydział Rolnictwa i Ochrony Środowiska UMWZ; Wydział Turystyki Gospodarki i Promocji UMWZ, Lokalne Grupy Działania.

Termin realizacji projektu: 15 listopada – 15 grudnia 2009 r.

Cel projektu: Wzrost świadomości mieszkańców woj. zachodniopomorskiego o posiadanych produktach regionalnych oraz popularyzacja idei wytwarzania tych produktów, budowa tożsamości kulturowej mieszkańców regionu.

Działanie, w ramach którego realizowany był projekt: Przeniesienie dobrych praktyk oraz projektów innowacyjnych, organizacja wymiany doświadczeń i „know-how”.

Budżet: 458 547,25 zł.

Beneficjenci projektu: Mieszkańcy całego województwa zachodniopomorskiego, turyści odwiedzający województwo zachodniopomorskie.

Opis projektu: Województwo Zachodniopomorskie jest regionem mającym nie tylko bogatą i burzliwą historię, to także region fascynujących tradycji, zwyczajów i kultur. Zawdzięcza to zamieszkującej tu ludności, pochodzącej z różnych części przedwojennej i powojennej Polski. To ci osadnicy przywieźli tu różnorodną gamę smaków i potraw, które wkomponowały się w zwyczaje występujące na tym terenie w okresie przedwojennym.

Mając tak bogatą tradycję, warto się nią pochwalić. Dlatego na przełomie listopada i grudnia 2009 roku województwo zachodniopomorskie przeprowadziło szeroko zakrojoną kampanię reklamową swoich produktów regionalnych. W jej ramach w prasie regionalnej i lokalnej pojawiły się reklamy produktów z naszego województwa wpisanych na Listę Produktów Tradycyjnych. Przez cztery tygodnie promowane były: Miód Drahimski, Ogórek kołobrzesci, Jeziorowy ogórek kiszony oraz Chleb razowy koprzywieński. Równolegle te same produkty znalazły się na billboardach reklamowych umieszczonych w największych miastach województwa zachodniopomorskiego. Po raz pierwszy Urząd Marszałkowski Województwa Zachodniopomorskiego wykorzystał również niestandardową formę reklamy wielkoformatowej, jaką jest reklama 3D. Dodatkowo powstał film poświęcony produktom regionalnym oraz spot reklamowy, emitowany w telewizji. Całość uzupełnia strona internetowa www.smaki.wzp.pl.

Walory, jakie niosą ze sobą produkty tradycyjne, czynią z nich doskonały produkt turystyczny, uzupełniający w tym zakresie bogatą już ofertę województwa zachodniopomorskiego. Turyści spędzający urlop w gospodarstwach agroturystycznych chcą skosztować pysznych, swojskich, a nieznanych im potraw. Oczekują wtedy czegoś oryginalnego, niepowtarzalnego, czego nie będą mogli spróbować nigdzie indziej. Taki związek produktu z regionem sprawia, że jego zakup może stać się początkiem stałego kontaktu turysty z wyjątkową społecznością, tradycją i przyrodą danego obszaru. Turysta poznaje naszą małą ojczyznę i zachęcony smakiem pochodzących z niej produktów, być może będzie chciał tu jeszcze powrócić.

Na pomysł przeprowadzenia kampanii reklamowej produktów tradycyjnych wpływ miała jednak nie tylko chęć wykorzystania ich jako produktu turystycznego. Produkt regionalny to przecież również tożsamość mieszkańców ten region zamieszkujących. Kampanią reklamową województwo zachodniopomorskie chce przypomnieć swoim mieszkańcom, jak bogatą mamy tradycję kulinarną i jak ciekawa historia często może się za nią kryć. To jest wspólna spuści-

zna, z której mieszkańcy Pomorza Zachodniego mogą być naprawdę dumni.

Przeprowadzona pod koniec 2009 roku kampania wizerunkowa produktów tradycyjnych wytwarzanych w województwie zachodniopomorskim będzie kontynuowana. Nadal będą prowadzone konkursy kulinarne, najczęściej podczas letnich festynów, targów i wystaw (np. konkurs Nasze Kulinarne Dziedzictwo), mające wyłonić nowych wytwórców produktów regionalnych i zachęcić ich do rejestracji swoich wyrobów na Liście Produktów Tradycyjnych, poprzez Urząd Marszałkowski Województwa Zachodniopomorskiego. Duży nacisk zostanie też położony na rozwinięcie sieci sprzedaży tych produktów, która obecnie jest jeszcze w załączku

Fot. Plakaty promujące produkty regionalne można znaleźć na ulicach Szczecina. (archiwum SR KSOW)

CENTRUM DORADZTWA ROLNICZEGO W BRWINOWIE ODDZIAŁ W KRAKOWIE

Tytuł projektu: „Podstawy zarządzania projektami unijnymi”

Podmiot odpowiedzialny za realizację projektu:

Centrum Doradztwa Rolniczego w Brwinowie Oddział w Krakowie

Termin realizacji projektu: 14 – 15 grudnia 2009 r.

Cel projektu: Celem projektu było zapoznanie uczestników szkolenia z ogólnymi zasadami zarządzania projektami unijnymi w kontekście roli i zadań lokalnej grupy działania, w zakresie aktywizacji lokalnych społeczności na obszarze wdrażania lokalnej strategii rozwoju.

Ponadto założono, że uczestnicy szkolenia nabędą niezbędne umiejętności w zakresie opracowania projektu i wypełnienia wniosku o przyznanie pomocy, a także w zakresie udzielania wsparcia potencjalnym beneficjentom małych projektów, wdrażanych na obszarze realizacji LSR

Budżet: Łączny koszt szkolenia i przeprowadzenia sondażu ankietowego: 26 220,00 zł

Beneficjenci projektu: W szkoleniu udział wzięli członkowie zarządów, koordynatorzy projektów i pracownicy lokalnych grup działania.

Opis projektu:

Dwudniowe szkolenie obejmowało 8 godzin (lekcyjnych) wykładów i 5 godzin zajęć warsztatowych prowadzonych w dwóch grupach. W szkoleniu udział wzięło 38 przedstawicieli LGD.

Organizację szkolenia poprzedził sondaż ankietowy, którego wyniki pozwoliły na

zidentyfikowanie oczekiwań LGD w zakresie programu i formy szkolenia. Po przeprowadzeniu sondażu program został zweryfikowany, a opracowane materiały szkoleniowe dostosowane do oczekiwań uczestników.

Szkolenie zostało przygotowane przez specjalistów z Centrum Doradztwa Rolniczego Oddział w Krakowie, we współpracy z zewnętrznymi ekspertami zajmującymi się wdrażaniem programów unijnych. Szkolenie zostało przeprowadzone metodą wykładów i zajęć warsztatowych w dwóch zespołach nominalnych. Zajęcia warsztatowe były ściśle powiązane z problematyką wykładów. Uczestnicy szkolenia otrzymali materiały szkoleniowe w postaci opracowanych tekstów wykładów i wydruków prezentacji, w oparciu o które wykładowcy przeprowadzili zajęcia.

Fot. Szkolenie „Podstawy zarządzania projektami unijnymi” (archiwum CDR).

INSTYTUT ZOOTECHNIKI – Państwowy Instytut Badawczy w Krakowie

Tytuł projektu: Wystawa Ras Rodzimych w ramach XXIII Krajowej Wystawy Zwierząt Hodowlanych w Poznaniu w dniach 3-5 października 2008 roku.

Podmiot odpowiedzialny za realizację projektu: Instytut Zootechniki - Państwowy Instytut Badawczy.

Termin realizacji projektu: 2 października 2008 r. – 2 grudnia 2008 r.

Budżet projektu: 332.812,75 zł.

Cel projektu: Postępująca intensyfikacja chowu zwierząt była powodem, że wiele ras i odmian lokalnych zwierząt gospodarskich straciło gospodarcze uzasadnienie dalszej hodowli i uległo bezpowrotnej zagładzie, a szereg innych ginie lub jest zagrożone wyginięciem. Wystawa Ras Rodzimych, zorganizowana w ramach znanych i popularnych wśród producentów rolnych imprez promocyjnych, takich jak Krajowa Wystawa Zwierząt Hodowlanych i Międzynarodowe Targi Hodowli, Ogrodnictwa i Rozwoju Obszarów Wiejskich FARMA, pozwala na szeroką promocję ras lokalnych, popularyzację ich utrzymywania oraz rozpowszechnienie wiedzy na temat możliwości i sposobów uzyskania płatności rolnośrodowiskowych w ramach PROW 2007-2013.

Beneficjenci projektu: Projekt skierowany był do rolników i producentów zainteresowanych utrzymaniem rodzimych ras zwierząt, jak i przez przedstawicieli resortu rolnictwa, instytucji związanych z hodowlą i chowem zwierząt, przedstawicieli ośrodków doradztwa rolniczego oraz środowisk naukowych.

Opis projektu: Projekt obejmował zorganizowanie, podczas XXIII Krajowej Wystawy Zwierząt Hodowlanych w Poznaniu w dniach 3 – 5 października 2009 r., Wystawy Ras Rodzimych Zwierząt Gospodarskich. Składał się z następujących elementów:

Prowadzenie stoiska informacyjno-promocyjnego Wystawy Ras Rodzimych Zwierząt.

Na stoisku Instytutu Zootechniki PIB emitowane były filmy o rasach rodzimych oraz prezentacje ekspertów na płytach CD. Nadzór merytoryczny nad całością działań sprawowali eksperci. Pełnili oni dyżury na stoisku Instytutu Zootechniki PIB. Udzielali zainteresowanym informacji i odpowiadali na pytania dotyczące hodowli lokalnych ras zwierząt, warunków uczestnictwa w programach ochrony oraz możliwościach ubiegania się o uzyskanie płatności rolnośrodowiskowej. Prowadzona była dystrybucja materiałów informacyjno-promocyjnych dotyczących ras rodzimych i programu rolno środowiskowego PROW 2007-2013 wśród zwiedzających hodowców, przedstawicieli doradztwa rolniczego, izb rolniczych, uczelni rolniczych i innych zainteresowanych.

Przeprowadzenie oceny zwierząt ras rodzimych podczas trwania Wystawy Rodzimych Ras Zwierząt.

W wystawie uczestniczyło 57 wystawców, którzy zaprezentowali łącznie 174 zwierzęta i 29 stadek drobiu. Zaprezentowali oni następujące rasy: bydło polskie czerwone, białogrzbięte, polskie czarno-białe i polskie czerwono-białe; świny puławskie, złotnickie białe i złotnickie pstre; owce ras: wrzosówka, świniarka, polska owca górska odmiany barwnej, cakiel podhalański, olkuska, pomorska, kamieniecka, wielkopolska, urhuska, merynos odmiany barwnej oraz merynos polski w starym typie; kury żółtonóżki kuropatwiane, zielononóżki kuropatwiane, Leghorn, Sussex, Rhode Island Red, Rhode Island White, Polbar Pb; gęsi lubelskie, kieleckie, podkarpackie, pomorskie, suwalskie, kartuskie, garbonose i rypińskie, romańskie, słowackie, kubańskie, biłgorajskie; kaczki rodów: kaczka pomniejszona, pekin krajowy, pekin angielski, pekin duński, pekin francuski oraz kaczki KhO-1; króliki popielniańskie białe; szynszyle beżowe oraz nutrie następujących odmian barwnych: standardowa, czarna dominująca, bursztynowo-złocista i perłowa. Zaprezentowane zostały również klacze ras: konik polski, huculskiej, polski koń zimnokrwisty w typie sokólskim, wielkopolskiej i śląskiej ze źrebiętami oraz lisy pospolite pastelowe, tchórze, ul z pszczołami środkowoeuropejskimi linii Asta oraz gęsi Białe Kołudzkie. W sumie zaprezentowano 61 ras, odmian i rodów zwierząt ras rodzimych.

Prezentowane zwierzęta i stadka drobiu podlegały ocenie przez sędziów. Łącznie przyznano 20 tytułów czempiona i 20 wiceczempiona oraz 149 złotych i 12 srebrnych medali.

Opracowanie i publikacja broszury pt. "Procedury ubiegania się o przyznanie płatności rolnośrodowiskowych w ramach pakietu Zachowanie zagrożonych zasobów genetycznych zwierząt w rolnictwie programu rolno środowiskowego objętego Programem Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2007-2013".

Współorganizacja X Forum Rolniczego „Encefalopatia gąbczasta mózgu u owiec: genetyczne aspekty scrapie, diagnostyka i program hodowlany w zakresie ras rodzimych owiec” w dniu 4 października 2008 roku.

Zorganizowanie seminarium „Zasady odchowu gęsi białej kołudzkiej oraz technologia utrzymania stada reprodukcyjnego gęsi białej kołudzkiej” w dniu 5 października 2008 roku

Fot. Wystawa Ras Rodzimych w ramach XXIII Krajowej Wystawy Zwierząt Hodowlanych w Poznaniu (archiwum IZ).

11. Sekretariat Centralny KSOW

Ogólnopolski konkurs „Przyjazna wieś”

W celu pokazania najlepszych projektów w zakresie infrastruktury technicznej zrealizowanych na obszarach wiejskich, od maja 2004 roku, przy wsparciu środków Unii Europejskiej Ministerstwo Rolnictwa i Rozwoju Wsi, w ramach działalności Krajowej Sieci Obszarów Wiejskich zorganizowało w 2009 roku konkurs „Przyjazna wieś”.

Organizatorem Konkursu „Przyjazna wieś” był Sekretariat Centralny Krajowej Sieci Obszarów Wiejskich Ministerstwa Rolnictwa i Rozwoju Wsi. Konkurs został realizowany w dwóch etapach: regionalnym i ogólnopolskim. W etapie I regionalnym konkurs prowadziło 16 sekretariatów regionalnych KSOW. W etapie II ogólnopolskim konkurs przeprowadziła Fundacja Programów Pomocy dla Rolnictwa FAPA na zlecenie Sekretariatu Centralnego KSOW.

Prawo zgłaszania projektów do konkursu przysługiwało beneficjentom projektów o charakterze infrastrukturalnym, zrealizowanych na obszarach wiejskich i współfinansowanych z funduszy Unii Europejskiej od maja 2004 r. Zgłoszenia do konkursu były składane w sekretariatach regionalnych KSOW właściwych dla miejsca realizacji inwestycji.

Do etapu ogólnopolskiego zakwalifikowały się projekty, które zajęły I miejsca w konkursach regionalnych. W II etapie ogólnopolskim powołana przez Ministra Rolnictwa i Rozwoju Wsi Centralna Komisja Konkursowa składająca się z przedstawicieli: Ministra Rozwoju Regionalnego,

Ministra Pracy i Polityki Socjalnej, Ministra Rolnictwa i Rozwoju Wsi, Instytutu Rozwoju Wsi i Rolnictwa PAN, Centrum Doradztwa Rolniczego oraz Fundacji Programów Pomocy dla Rolnictwa FAPA na posiedzeniu roboczym w dniu 19 października br. wyłoniła trzech zwycięzców konkursu. Centralna Komisja Konkursowa i komisje konkursowe oceniające projekty na poziomie regionalnym przy wyborze najlepszych projektów kierowały się oceną punktową zgłoszonych projektów według następujących kryteriów:

1. pomysłowość, modelowość (wzorcowość) projektu i innowacyjność,
2. funkcjonalność i poziom wykorzystania projektu po jego zakończeniu,
3. partnerstwo przy realizacji projektu,
4. zasięg projektu,
5. użyteczność, dostępność projektu dla osób niepełnosprawnych,
6. wpływ na rozwój gospodarczy regionu, w tym tworzenie nowych miejsc pracy,
7. wpływ projektu na polityki horyzontalne regionu, w szczególności w zakresie rozwoju obszarów wiejskich oraz ochrony środowiska.

Centralna Komisja Konkursowa w II etapie ogólnopolskim kierując się powyższymi kryteriami, przyznała nagrody następującym zgłoszonym projektom:

- I miejsce – Centrum Edukacji Przyrodniczej wraz z odbudową zabytkowego folwarku w Mniszkach, beneficjent - Gmina Międzychód, województwo wielkopolskie.
- II miejsce – Odbudowa przedwojennego Obserwatorium Astronomicznego – Miasteczko Gwiazdne Lubomir, beneficjent - Gmina Wiśniowa, województwo małopolskie.
- III miejsce – Centrum Inicjatyw Wiejskich w Ścinawce Górnej, beneficjent - Miasto i Gmina Radków, województwo dolnośląskie.

Zainteresowanie konkursem skłoniło Sekretariat Centralny do zorganizowania w roku 2010 drugiej edycji konkursu „Przyjazna wieś”. Zdecydowano się ponadto na wprowadzenie dwóch kategorii projektów. Ustalono, że oddzielnie będą oceniane projekty w zakresie infrastruktury społecznej oraz infrastruktury technicznej. W tym roku po raz pierwszy przyznano również nagrodę specjalną „ekomiejsce” dla projektu, który wykorzystuje ekologiczne technologie, uwzględnia zasady ochrony środowiska np. stosuje odnawialne źródła energii. Nagrodę specjalną otrzymała Gmina Osjaków za zainstalowanie solarów

Fot. Centrum Edukacji Przyrodniczej wraz z odbudową zabytkowego folwarku w Mniszkach. (Archiwum UG)

Fot. Obserwatorium Astronomiczne – Miasteczko Gwiazdne Lubomir. (Łukasz Ślusarczyk)

Fot. Centrum Inicjatyw Wiejskich w Ścinawce Górnej. (archiwum SR KSOW)

do ogrzewania hali sportowej jako nowoczesnego i odnawialnego źródła zasilania instalacji ciepłej wody i centralnego ogrzewania.

Centralna Komisja Konkursowa powołana przez Ministra Rolnictwa i Rozwoju Wsi w II etapie ogólnopolskim przyznała nagrody następującym zgłoszonym projektom:

W kategorii infrastruktury społecznej zwyciężyli:

- I miejsce – Muzeum Pomorza Środkowego, woj. pomorskie za realizację projektu „Słowińskie Centrum Kultury w Klukach”.
- II miejsce – Gmina Karlino, woj. zachodniopomorskie za realizację projektu „Budowa świetlicy wiejskiej w Pobłociu Wielkim”.
- III miejsce – Gmina Komorniki, woj. wielkopolskie za realizację projektu „Budowa sali pełnowymiarowej przy gimnazjum w Komornikach”.

Fot. Muzeum Pomorza Środkowego. Słowińskie Centrum Kultury w Klukach. Zdobywca I miejsca w kategorii infrastruktura społeczna.

W kategorii technicznej laureatami zostali:

- I miejsce - Gmina Mrągowo, woj. warmińsko-mazurskie, za realizację projektu „Budowa infrastruktury ośrodka sportów zimowych „Góra Czterech Wiatrów””.
- II miejsce - Gmina Węgierska Górka, woj. śląskie, za realizację projektu „Rozbudowa bazy turystycznej”.
- III miejsce - Gmina Chocianów, woj. dolnośląskie za realizację projektu „Rewaloryzacja zabytkowego centrum miasta”.

Fot. Gmina Mrągowo. Budowa infrastruktury ośrodka sportów zimowych „Góra Czterech Wiatrów”. Zdobywca I miejsca w kategorii infrastruktura techniczna.

Infrastruktura wiejska (techniczna i społeczna) w określony sposób stymuluje wielofunkcyjny rozwój gospodarczy obszarów wiejskich. Stanowi zarówno bazę działalności gospodarczej jak i podstawę funkcjonowania mieszkańców danego obszaru. Infrastruktura wiejska tworzy pewien układ elementów, między którymi zachodzą wzajemne relacje, mające wpływ na wielofunkcyjny rozwój obszarów wiejskich. Mieszkańcy wsi potrzebują zarówno infrastruktury technicznej: z dziedziny transportu, telekomunikacji i łączności, wodociągów i kanalizacji, energetyki, ochrony środowiska itp., jak i społecznej zaspakajającej niematerialne potrzeby ludności z zakresu: oświaty i nauki, kultury, ochrony zdrowia, opieki socjalnej, wypoczynku i kultury fizycznej. Społeczne oczekiwania i zapotrzebowanie na urządzenia techniczne i społeczne wykazują duże zróżnicowanie w różnych regionach kraju.

Infrastruktura wiejska w określony sposób stymuluje rozwój gospodarczy obszaru, wyrażony między innymi liczbą podmiotów gospodarczych, w których zatrudnienie znajdują osoby odchodzące z pracy w rolnictwie. Jest także jednym z wielu elementów determinujących poziom bezrobocia. Odpowiednie wyposażenie terenu w infrastrukturę techniczną i społeczną jest niezbędnym warunkiem aktywizacji gospodarczej terenu i zatrzymania ludzi młodych na wsi. Wsparcie finansowe dla tego typu działań znajdujemy w ramach II filaru WPR, polityki spójności i Europejskiego Funduszu Społecznego.

Organizowany konkurs „Przyjazna wieś” pozwala przynajmniej częściowo odpowiedzieć na pytanie, jak poprawić jakość życia mieszkańców wsi. Jak spowodować, aby mieszkańcy utożsamiali się ze wsią, w której mieszkają i byli z niej dumni. Poprawa jakości życia na wsi jest drogą do nowego życia wsi i zapobiega jej degradacji.

Konkurs na logo konkursu „Przyjazna Wieś”

Sekretariat Centralny Krajowej Sieci Obszarów Wiejskich, zorganizował konkurs na projekt logotypu konkursu „Przyjazna Wieś”. Zainteresowanie konkursem przeszło oczekiwania organizatorów - nadeszło aż 195 zgłoszeń.

7 lipca 2010 r. zgodnie z regulaminem Komisja Konkursowa wybrała najlepszy projekt przy zachowaniu anonimowości wszystkich zgłoszonych.

W skład Komisji weszły następujące osoby:

- **Paweł Pacek** – przewodniczący Komisji, Zastępca Dyrektora Departamentu Rozwoju Obszarów Wiejskich,
- **Przemysław Saltarski** – Departament Rozwoju Obszarów Wiejskich, Naczelnik Wydziału, Sekretariat Centralny Krajowej Sieci Obszarów Wiejskich,
- **Izabela Kurek** - Departament Rozwoju Obszarów Wiejskich, Starszy Specjalista, Sekretariat Centralny Krajowej Sieci Obszarów Wiejskich,
- **Marcin Zieliński** – Departament Programowania i Analiz, Naczelnik Wydziału Prognoz,
- **Aleksandra Wars** - Departament Doradztwa, Oświaty Rolniczej i Nauki, Główny Specjalista, Wydział Organizacji Szkolnictwa.

Zwycięski projekt na logo konkursu „Przyjazna wieś”

Wybór najlepszego projektu dokonany był przy zachowaniu anonimowości, a przy ocenianiu prac kierowano się względami funkcjonalnymi i wartością artystyczną zgłaszanych prac. Autorem zwycięskiego projektu jest **Tomasz Słupski z Warszawy**.

Dodatkowo Komisja Konkursowa zdecydowała o **wyróżnieniu 3 prac**, których autorami są:

- **Andrzej Pietyra - Sułkowice**
- **Anna Gołębiowska - Wrocław**
- **Wojciech Sikora – Rybnik**.

Wybrane prace konkursowe są prezentowane na portalu www.ksow.gov.pl.

12. Dane teleadresowe**SEKRETARIAT CENTRALNY KSOW**

Przemysław Saltarski Naczelnik Wydziału, Sekretariat Centralny Krajowej Sieci Obszarów Wiejskich Departament Rozwoju Obszarów Wiejskich
tel. 22 623 27 58   przemyslaw.saltarski@minrol.gov.pl

Andrzej Sobieszek Departament Rozwoju Obszarów Wiejskich
tel. 22 623 17 62,   andrzej.sobieszek@minrol.gov.pl

Izabela Kurek Departament Rozwoju Obszarów Wiejskich
tel. 22 623 18 19   izabela.kurek@minrol.gov.pl

Sylwia Strzeżysz Departament Rozwoju Obszarów Wiejskich
tel. 22 623 12 25   e-mail: sylwia.strzezysz@minrol.gov.pl

Adam Sczaniecki Departament Rozwoju Obszarów Wiejskich
tel. 22 623 12 48   e-mail: adam.sczaniecki@minrol.gov.pl

Igor Kamiński Departament Rozwoju Obszarów Wiejskich
tel. 22 623 26 38   e-mail: igor.kaminski@minrol.gov.pl

Dorota Lawera Departament Rozwoju Obszarów Wiejskich
tel. 22 623 25 84   e-mail: dorota.lawera@minrol.gov.pl

Aleksandra Macias Departament Rozwoju Obszarów Wiejskich
tel. 22 623 28 88   e-mail: aleksandra.macias@minrol.gov.pl

dr Monika Król Departament Rozwoju Obszarów Wiejskich
tel. 22 623 17 95   e-mail: monika.krol@minrol.gov.pl

SEKRETARIATY REGIONALNE KSOW**Sekretariat Regionalny KSOW Województwa Dolnośląskiego**

Departament Obszarów Wiejskich i Rolnictwa
Wybrzeże Słowackiego 12-14, 50-411 Wrocław
tel. 71 776 91 64,   e-mail: tomasz.pilawka@umwd.pl

Sekretariat Regionalny KSOW Województwa Kujawsko-Pomorskiego

Departament Rolnictwa i Rozwoju Obszarów Wiejskich
Przysiek, 87-134 Żławieś Wielka
tel. 56 646 20 15,   e-mail: ksow@kujawsko-pomorskie.pl

Sekretariat Regionalny KSOW Województwa Lubelskiego

Departament Koordynacji Projektów Europejskich
ul. Stefczyka 3, 20-151 Lublin
tel. 81 441 68 73,   e-mail: wbwp@lubelskie.pl

Sekretariat Regionalny KSOW Województwa Lubuskiego

Departament Programów Rozwoju Obszarów Wiejskich
Podgórna 7, 65-057 Zielona Góra
tel. 68 456 53 68,   e-mail: j.pilecka@lubuskie.pl

Sekretariat Regionalny KSOW Województwa Łódzkiego

Departament Funduszu Rozwoju Obszarów Wiejskich
ul. Piłsudskiego 12, 90-051 Łódź
tel. 42 663 36 30,   e-mail: prow.ksow@lodzkie.pl

Sekretariat Regionalny KSOW Województwa Małopolskiego

Departament Funduszy Europejskich
ul. Wielicka 72, 30-552 Kraków
tel. 12 630 31 40,   e-mail: sekretariat.sw@malopolska.mw.gov.pl

Sekretariat Regionalny KSOW Województwa Mazowieckiego

Departament Rolnictwa i Modernizacji Terenów Wiejskich
ul. Skoczylasa 4, 03-469 Warszawa
tel. 22 597 97 01,   e-mail: ksow@mazovia.pl

Sekretariat Regionalny KSOW Województwa Opolskiego

Departament Rolnictwa i Rozwoju Wsi
ul. Piastowska 17, 45-057 Opole
tel. 77 448 21 00,   e-mail: ksow@opolskie.pl

Sekretariat Regionalny KSOW Województwa Podkarpackiego

Departament Programów Rozwoju Obszarów Wiejskich
Al. Cieplickiego 4, 35-010 Rzeszów
tel. 17 747 69 15,   e-mail: m.dudek@podkarpackie.pl

Sekretariat Regionalny KSOW Województwa Podlaskiego

Departament Rozwoju Obszarów Wiejskich
ul. Kardynała Stefana Wyszyńskiego 1, 15-888 Białystok
tel. 85 748 51 59,   e-mail: ksow@wrotapodlasia.pl

Sekretariat Regionalny KSOW Województwa Pomorskiego

Departament Programów Rozwoju Obszarów Wiejskich
ul. Okopowa 21/27, 80-810 Gdańsk
tel. 58 326 86 50,   e-mail: dprow@woj-pomorskie.pl

Sekretariat Regionalny KSOW Województwa Śląskiego

Wydział Terenów Wiejskich
ul. Ligonía 46, 40-037 Katowice
tel. 32 774 05 02,   e-mail: ksow@slaskie.pl

Sekretariat Regionalny KSOW Województwa Świętokrzyskiego

Biuro Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich
ul. Targowa 18, 25-520 Kielce
tel. 41 330 10 77,   e-mail: andrzej.kwiatkowski@sbr.pl

Sekretariat Regionalny KSOW Województwa Warmińsko-Mazurskiego

Departament Rozwoju Obszarów Wiejskich i Rolnictwa
ul. Emilii Plater 1, 10-562 Olsztyn
tel. 89 521-92-50,   e-mail: ksow@warmia.mazury.pl

Sekretariat Regionalny KSOW Województwa Wielkopolskiego

Departament Programów Rozwoju Obszarów Wiejskich
ul. Szyperska 14, 61-754 Poznań
tel. 61 626 60 00,   e-mail: ksow@umww.pl

Sekretariat Regionalny KSOW Województwa Zachodniopomorskiego

Wydział Programów Rozwoju Obszarów Wiejskich
ul. Starzyńskiego 1, 70-506 Szczecin
tel. 91 312 93 00,   e-mail: ksow@wzp.pl

Sekretariat Centralny Krajowej Sieci Obszarów Wiejskich
Departament Rozwoju Obszarów Wiejskich
Ministerstwo Rolnictwa i Rozwoju Wsi
ul. Wspólna 30, 00-930 Warszawa

Zdjęcia pochodzą z archiwum Sekretariatu Centralnego i Sekretariatów Regionalnych KSOW.

Publikacja dostępna na stronie internetowej www.ksow.gov.pl
oraz w siedzibach sekretariatów regionalnych.

Nakład: 10 000 egz.

Projekt, skład, druk oraz koordynacja redakcyjna:
Europa 2000 Consulting sp. z o.o.

02-196 Warszawa, ul. Popas 7
e-mail: sekretariat@europa2000.pl
www.europa2000.pl